

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

(повна назва кафедри)

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Обліково-аналітичне забезпечення економічної
безпеки авіаційних підприємств»

за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування»
(шифр та повна назва напрямку (спеціальності))

Укладач: к.е.н., доцент О.М. Бондаренко

Конспект лекцій розглянутий та схвалений
на засіданні кафедри фінансів, обліку та
оподаткування

(повна назва кафедри)

Протокол № 11 від «28» серпня 2023 р.

Завідувач кафедри _____ Т. Косова

Тема 1. Об'єкт, суб'єкт та мета дослідження економічної безпеки підприємства. Законодавче регулювання економічної безпеки підприємства.

План лекції

1.1. Об'єкт, суб'єкт та мета дослідження економічної безпеки підприємства.

1.2. Законодавче регулювання економічної безпеки підприємства.

1.1. Об'єкт, суб'єкт та мета дослідження економічної безпеки підприємства.

Сутність економічної безпеки тісно пов'язана з поняттями «розвиток» і «стійкість». Розвиток – один з компонентів економічної безпеки. Якщо авіакомпанія не розвивається, то як наслідок, виникає різке скорочення можливості до виживання, а також опірність і пристосування до внутрішніх і зовнішніх загроз.

В економічній літературі термін «загроза» визначається, як реально потенційно можливі дії за умови навмисного, випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріального (прямого чи непрямого) збитку, що приводять до фінансових втрат, включаючи й прогаяну вигоду. Сстійкість та безпека – найважливіші характеристики будь-якого підприємства в Україні. Сстійкість можна розглядати, як стан динамічного розвитку господарюючого суб'єкта, коли його характеризуючі соціально-економічні параметри зберігають положення економічної рівноваги за умови коливання зовнішнього та внутрішнього середовища. Таким чином, можна сказати, що ці поняття єдині у своєму розумінні і відбивають міцність і надійність всіх елементів, а також внутрішніх і зовнішніх зв'язків. На основі проведеного дослідження економічної категорії «безпека» нами було визначено, що безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, підприємства, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх погроз, тобто положення, при якому не загрожує небезпека кому – чому – не будь.

Так, на думку В. Ярочкина, безпека досягається проведенням єдиної державної політики в області забезпечення безпеки, системою мір економічного, політичного, організаційного й іншого характеру, адекватних погрозам життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави. Відображення ситуації з безпекою у свідомості суб'єкта визначає його оцінку безпеки. Економіст В. Тамбовцев стверджує, що оцінка безпеки – знання, якими володіє суб'єкт, отримані їм або самостійно, на основі досвіду та інтуїції, або спеціально розроблені на базі дослідження ситуації, у тому числі за допомогою фахівців, які визначають його почуття безпеки (небезпеки), що у свою чергу спонукує суб'єкта до пошуку (розробки) шляхів підвищення безпеки, або дозволяє переключити його активність і ресурси на інші цілі.

Як помітив А. Ілларіонов, «у світовій економічній науці поняття економічної безпеки не використовується», тобто проблема існує, але науковому аналізу вона поки не піддалася.

На основі проведеного нами аналізу літературних джерел по даному напрямленню було встановлено, що економічна безпека розглядається як:

– стан економіки, при якому забезпечується стійкий економічний ріст, ефективно задоволення суспільних потреб, висока якість керування, захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях.

– сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення.

– здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях. Іншими словами, економічна безпека являє собою сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивідуума, забезпечувати конкурентоздатність на зовнішніх ринках, що гарантує від різного роду загроз і втрат.

– універсальна категорія, що відбиває захищеність суб'єктів соціально – економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним його громадянином.

І як стверджують українські вчені, економічна безпека – це складне, багаторівневе суспільне явище, що вимагає одночасного вивчення і практичних дій різних суб'єктів суспільного виробництва по його забезпеченню, що пояснюється фундаментальністю даного феномена, його особливу роль в русі і розвитку українського суспільства. Забезпечення економічної безпеки – це процес створення матеріальних і інтелектуальних основ для нормальної життєдіяльності країни, розширеного відтворення її трудового, науково – технічного потенціалу, розвитку і реалізації здібностей особистості.

Більш того, у доповіді на Міжрегіональній науково – практичній конференції «Проблеми і перспективи економічної безпеки регіонів і фірм» у Харківському інституті бізнесу і менеджменту, уперше було запропоновано виділити економічну безпеку в окрему економічну науку.

Таким чином, з наведених понять стає зрозумілим, що економічна безпека може виникати на різних етапах економічних інтересів та мати наступні рівні: міжнародна (глобальна і регіональна), національна, локальна (регіональна чи галузева усередині країни) і приватна (фірм і особистості).

Так Є. Олейников і А. Колосов дають наступні визначення рівням економічної безпеки:

- міжнародна економічна безпека – являє собою такий комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей і інституціональних структур, при якому кожній державі – члену світового співтовариства забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального й економічного розвитку, не піддаючи зовнішньому і політичному тиску і розраховуючи на неутручання, розуміння і взаємоприйняте і взаємовигідне співробітництво з боку інших держав;

- національна економічна безпека – це такий стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів,

гармонічний, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесах;

- економічна безпека окремого регіону обумовлює економічний успіх у господарській діяльності території і сприятливі зміни в життєдіяльності населення, здатність нейтралізувати сепаратистські тенденції, зміцнювати єдине соціально – економічне і воєнно – політичний простір.

Як впливає з різних джерел, під економічною безпекою підприємства розуміється:

- стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних і інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність функціонування, фінансово – комерційний успіх, прогресивно науково – технічний і соціальний розвиток;

- захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути по-різному варіантні чи погрози, пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності;

- раціональне використання корпоративних складових виробництва з метою забезпечення надійного і стійкого функціонування підприємств;

- створення таких умов його діяльності, які забезпечують захист його економічних інтересів від усіх можливих видів загроз.

З наведених визначень відомих вчених можна відзначити, що в силу «молодості» виникнення проблеми економічної безпеки поки що немає єдиного визначення таких категорій як «безпека», «економічна безпека», «економічна безпека підприємства». Таким чином, в даний час дані визначення трактуються в залежності від того, який аспект цікавить того чи іншого автора.

Так як, фінансового-господарська діяльність авіапідприємства має особливості функціонування, тому на основі проведеного нами дослідження економічної сутності категорії «економічна безпека підприємства»,

Бондаренко О.М. встановлено, що дана категорія має складну структуру у вигляді функціональних складових на які мають вплив як зовнішні так і внутрішні фактори загроз. Сукупність взаємопов'язаних функціональних складових економічної безпеки авіапідприємства дає змогу визначити оцінку рівня економічної безпеки, для розрахунку якої потрібен комплекс запропонованих автором дисертаційної роботи методичних підходів.

На основі узагальнення наведених визначень, запропоновано визначення економічної безпеки авіапідприємства, під якою слід розуміти такий стан авіапідприємства, при якому відбувається її ефективне функціонування, через визначення, забезпечення і захищеність її функціональних складових та здатність протистояння як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам (рис. 1).

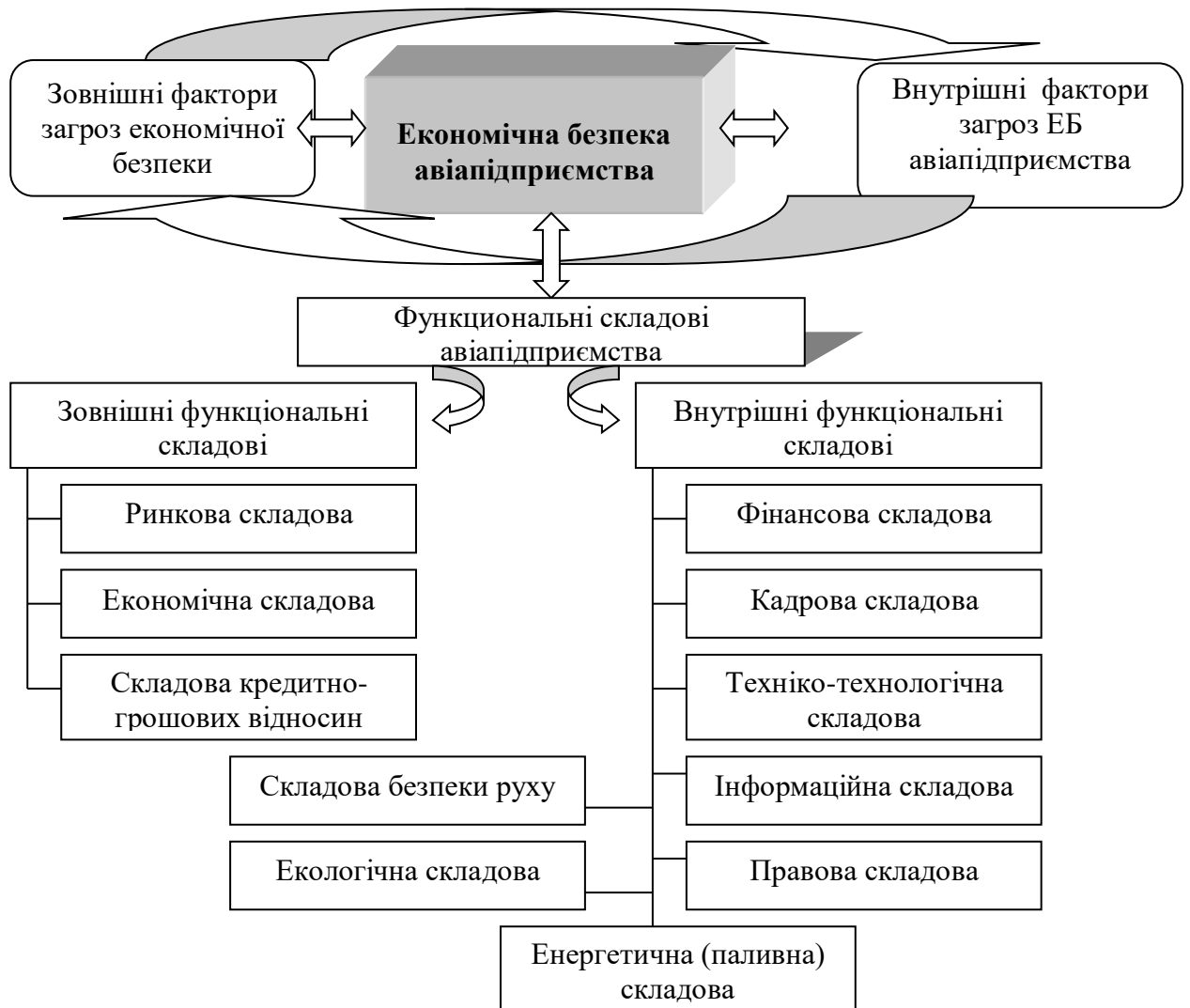

Рис. 1 Зміст процесу визначення економічної безпеки авіапідприємства

Запропоноване визначення «економічна безпека авіапідприємства» впливає з того, що авіакомпанія, як і будь-яке підприємство є складовою національної економіки. І невідале господарювання підприємств може привести до загрози національної економічної безпеки України. Тому, необхідно визначити фактори та загрози, що мають вплив на економічну безпеку авіапідприємства.

1.2. Законодавче регулювання економічної безпеки підприємства.

Провідним напрямом розвитку будь-якої держави є забезпечення тісного взаємозв'язку між її розвитком та безпекою. Розвиток суспільних відносин та безпека визначаються як взаємообумовлені елементи процесу життєдіяльності суспільства. Слід зазначити, що формування організованого суспільства, пов'язаного зі створенням безпечних умов його існування, спонукало об'єднання окремих осіб в організовану управлінську структуру.

Провідне значення в системі нормативно-правового регулювання забезпечення економічної безпеки мають програмні документи а саме: стратегії, концепції, доктрини, вони виступають як установчі та представляють систему офіційно прийнятих у державі поглядів. До цих документів належать: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»; Стратегія національної безпеки України; Концепція боротьби з тероризмом; Воєнна доктрина України та низка інших.

Основним програмним документом, що регулює розвиток системи забезпечення національної та економічної безпеки України, є Стратегія національної безпеки України. Дослідження загальних концептуальних настанов Стратегії національної безпеки України дали змогу констатувати, що в ній здійснено оцінку внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці та стратегічних ризиків, визначено принципи забезпечення національної безпеки. Серед джерел забезпечення економічної безпеки треба виділити закони.

Особливе місце в системі правових актів займають закони України «Про основи національної безпеки», «Про засади внутрішньої і зовнішньої

політики», у яких зазначено, що безпека в економічній сфері України є складовою національної безпеки України загалом.

У названих Законах України визначається сутність зовнішніх і внутрішніх загроз щодо економічної безпеки України, систематизуються завдання щодо визначення критеріїв і параметрів, які характеризують національні інтереси в галузі економіки, визначаються напрями формування економічної політики. Слід зазначити, що державна політика в галузі забезпечення безпеки реалізується органами державної влади та місцевого самоврядування на основі Стратегії національної безпеки України, інших концептуальних документів, які розробляє Рада національної безпеки й оборони, вона визначає основні напрями державної політики в галузі забезпечення безпеки.

Державна політика, спрямована на забезпечення економічної безпеки, повинна базуватись на засадах нормативно-правової бази разом зі встановленням кількісних та якісних параметрів і критеріїв економічної безпеки України. Отже, логічно необхідним стає формування законодавчого забезпечення економічної безпеки.

Нині провідним завданням є встановлення співвідношення всього законодавства у сфері економічної безпеки до тих завдань, які поставлені державою в галузі сталого розвитку. Для цього доцільно здійснити систематизацію та кодифікацію нормативно-правової бази, уникаючи протиріч, що містяться в юридичних нормах та встановити пріоритети правового регулювання в сфері економічної безпеки.

В умовах інтеграції України і Європейського Союзу аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить про підвищення ролі міжнародно-правових актів у забезпеченні економічної безпеки, оскільки зростає роль взаємодії держав у економічній сфері. Етапи історичного розвитку економічних відносин мають безпосередній зв'язок із забезпеченням економічної безпеки. Проблеми забезпечення економічної безпеки виникли одночасно зі становленням та розвитком державних інтересів в економічній сфері. Питання забезпечення

економічної безпеки постійно виникали на міжнародному рівні, починаючи з появою Резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Економічна безпека передбачає забезпечення рівноваги економічної системи. З точки зору адміністративно-правового регулювання під забезпеченням безпеки слід розуміти приведення державної політики, спрямованої на створення й підтримку необхідного рівня захищеності об'єкта, до адекватних умов захищеності.

З точки зору правової форми забезпечення економічної безпеки доцільно представляти як діяльність державних органів щодо виконання вимог безпеки з метою забезпечення національних економічних інтересів. Забезпечення економічної безпеки можна представляти як правове явище, що має специфічний характер, характеризується багатоаспектними підходами щодо трактування даного явища.

Провідним завданням забезпечення економічної безпеки є визначення засобів задоволення потреб, що спрямовані на стан захищеності суспільних інтересів. Правове регулювання забезпечення економічної безпеки як виду державної діяльності повинно визначатися наступними ознаками:

- встановлення національних економічних інтересів, що визначають зміст права щодо їх захисту з метою стабільного розвитку держави;
- виявлення загроз, що виникають внаслідок неправомірної поведінки суб'єктів суспільних відносин;
- формування правовідносин між суб'єктами, які регулюються законодавством;
- забезпечення нормативно регламентованої діяльності державних органів, наділених правом застосовними повноваженнями щодо забезпечення безпеки.

Забезпечення економічної безпеки можна представляти як вид державно-владної діяльності, тобто організаційної, управлінської, адміністративної, правоохоронної, спрямованої на реалізацію національних інтересів. Правове регулювання економіки як засобу забезпечення економічної безпеки можна представляти як сукупність закріплених законодавством заходів економічного,

організаційного чи іншого впливу, у результаті реалізації яких забезпечується економічна та соціальна стабільність розвитку держави. Таким чином, метою правового регулювання економічної безпеки повинно бути створення найліпших умов для розвитку економіки.

Порушення принципів правового регулювання виступає як причина виникнення економічної кризи. Головним орієнтиром для здійснення правового забезпечення державного регулювання економіки повинно бути забезпечення оптимального та ефективного здійснення господарської діяльності. У цьому зв'язку необхідно в законодавстві здійснювати оптимальне поєднання осібно-правового та публічно-правового регулювання, що дозволить зменшити вплив держави на економічні процеси розвитку. За таких умов зростає роль підприємницького права разом з правовими нормами регулювання розвитку економічної безпеки.

Оскільки державне регулювання економіки повинно формуватись на господарсько-правовій основі, тобто в рамках підприємницького права а не адміністративного, то потрібно забезпечити відмежування державного регулювання економіки від публічно-правового впливу на суспільні відносини. Отже, повинна бути сформована ефективна система правового забезпечення економічної безпеки держави, що дозволить оперативно реагувати на виникаючі зміни та виконувати функцію підтримки економіки держави на безпечному рівні. Для цього необхідно формувати ефективні методи державно-правового регулювання забезпечення економічної безпеки та розробляти правові норми, що можуть бути зведені до наступного:

- формування цільових настанов та основних напрямів правового регулювання; – визначення пріоритетів діяльності державних органів;
- розробка правил, що встановлюють межі правових режимів економічної безпеки;
- визначення допустимих правових обмежень та межі дозволеної поведінки суб'єктів права;

- формування спеціальних вимог, стандартів, нормативів забезпечення економічної безпеки;
- визначення переліку та порядку використання засобів та технологій забезпечення економічної безпеки;
- встановлення юридичної відповідальності за порушення вимог економічної безпеки.

Діяльність в області забезпечення економічної безпеки повинна формуватись на альтернативних прогнозах економічного та соціального розвитку держави. Об'єктивно необхідним є посилення правового та адміністративного регулювання господарської діяльності з боку держави, прийняття та запровадження відповідних законодавчих актів. Державна діяльність щодо забезпечення економічної безпеки повинна включати комплекс правових заходів, а саме:

- заходи щодо здійснення загальної координації розвитку економіки;
- заходи щодо забезпечення стійкого розвитку виробництва та його ефективності;
- заходи щодо створення сприятливих умов для розвитку конкуренції.

Отже, забезпечення економічної безпеки держави це компетентна спеціалізована діяльність державних органів з попередження, виявлення та нейтралізації загроз економічній безпеці держави, створення умов для задоволення національних економічних інтересів.

Чинне нормативно-правове забезпечення економічної безпеки держави, суб'єктів господарювання в основному сформовано, проте воно недостатньо цілеспрямоване, неповне, практично на всіх рівнях нормотворче реагування на ринкові зміни запізніле та неадекватне.

На даний час нормативно-правове забезпечення національної економічної безпеки продовжує формуватись та нараховує більше 52 законів України та 8 Указів Президента України, кількість яких продовжує збільшуватись відповідно до сформованого Антикризового Плану України. Питанням економічної безпеки приділена увага перш за все в Конституції України,

Декларації про державний суверенітет України, Постанови Верховної Ради України «Про проголошення незалежності України» та проекті Постанови «Про зміну економічної політики держави для захисту національних інтересів, розвитку економіки, подолання масової бідності та підвищення рівня життя громадян України».

Першим основним джерелом з питань нормативно-правового регулювання економічної безпеки є Конституція України, у ч. 1 ст. 17 якої визначено, що "забезпечення економічної безпеки України є найважливішою функцією держави".

Другим джерелом є кодифіковане законодавство, тобто Господарський, Цивільний, Кримінальний, Адміністративний, Митний кодекси України.

До третього джерела віднесено закони України з питань безпеки, а саме Закон України «Про основи національної безпеки України», Закон України «Про охоронну діяльність» та Закони України з питань діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки, зокрема закони України «Про прокуратуру», «Про національну поліцію України», «Про Службу безпеки України», «Про державну податкову службу в Україні».

До четвертого джерела долучаються накази та інші акти міністерств, відомств, об'єднань, що регулюють окремі питання господарської діяльності.

Ще одним джерелом правового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності є локальні нормативні акти органів місцевого самоврядування.

Виділяють наступні етапи розвитку економічної безпеки в Україні:

I етап до 1917 характеризується формуванням економічної безпеки, що зумовлено доцільністю і необхідністю здійснювати економічний баланс підприємства і його прибутків.

II етап це 1917–1930 рр. передбачав перехід від політики військового комунізму до НЕПу – становлення і розвиток економічної безпеки в умовах одержавлення засобів виробництва.

III етап це 1931–1940 рр. перехід до командно-адміністративної економіки – розвиток методики, яка включала всебічну оцінку господарської діяльності підприємства з точки зору визначення ступеня виконання плану.

IV етап це 1941 – 1991 рр. визначав становлення і розвиток галузевого та інших його напрямів, удосконалення напрацювань попередніх періодів: за воєнних часів – сприяв зростанню випуску високоякісної продукції з найменшими витратами, в післявоєнний період – на перше місце висувалися питання виробництва.

V етап з 1991 р. до теперішнього часу – спроби пристосування напрацювань попередніх періодів до сучасних умов (ринкові засади господарювання, роздержавлення, демонополізація виробництва, конкуренція, ризик).

Усі нормативно-законодавчі акти доцільно згрупувати в чотири групи:

- 1) документи, що закладають правові основи національної економічної безпеки України;
- 2) документи, що регламентують галузевий розвиток з забезпечення безпеки;
- 3) документи, що регламентують стратегічний розвиток національної економічної безпеки України;
- 4) документи, що спрямовані на стійкий розвиток національної економіки та суспільства.

Тема 2 Загрози економічній безпеці авіаційних підприємств

План

- 2.1 Фактори та загрози економічній безпеці авіаційних підприємств
- 2.2 Показники оцінки стану економічної безпеки авіаційних підприємств.

2.3 Вплив кількісних та якісних показників на рівень економічної безпеки авіапідприємства

Для визначення факторів і загроз економічної безпеки підприємства, необхідно відмітити, що існує чимало факторів, які мають вплив на певний результат або наслідок. Тому причиною є як внутрішні так і зовнішні фактори.

Так, Г. Задорожний під факторами зовнішнього середовища розуміє такі фактори, які направлені на економічну безпеку суб'єкта ззовні та в значній мірі залежать від зусиль самого суб'єкта. Таким чином, зовнішні фактори – зовнішнє середовище підприємства, що неоднозначно може впливати на його стан.

З усієї сукупності зовнішніх факторів Л. Шаршукова пропонує виділяти фактори прямого і непрямого впливу. До числа факторів прямого впливу, що роблять безпосередній вплив на виникнення і розвиток неспроможності, можна віднести: зміни в законодавчій базі, конкуренція у визначеному секторі економіки, взаємини з підприємствами – партнерами та інше.

Фактори непрямого впливу, як правило, не роблять прямого негайного впливу на підприємство. До цієї групи факторів можна віднести: політичні умови, економічну ситуацію в країні, економічний розвиток галузі, в якій працює підприємство та інше.

У свою чергу при впливі внутрішніх факторів, що виникають усередині підприємства і залежать від організації його функціонування, можуть виникати процеси, що приводять до неспроможності.

Деякі автори, що розглядають умови, при яких підприємство може бути неспроможним, виділяють чотири групи внутрішніх факторів: філософія підприємства, принципи діяльності підприємства, ресурси підприємства та їх використання, а також рівень і якість маркетингу. До складу кожної групи може входити величезна кількість конкретних причин, що властиві тільки для кожного підприємства.

У сучасній економічній літературі існують і інші варіанти класифікації факторів, що приводять до неспроможності.

Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев і Р.М. Качалов пропонують наступну класифікацію:

- макроекономічні фактори, які визначають характер макроекономічного середовища чи виникають у результаті макроекономічного регулювання;
- мезоекономічні фактори, які виникають у зв'язку з поведінкою галузей або вертикальних виробничих комплексів;
- мікроекономічні фактори, які виникають на мікроекономічному рівні і відбивають розвиток самих підприємств і їх взаємин;
- наноекономічні фактори відносяться до поведінки й особливостей економічного мислення фізичних осіб – працівників підприємства і просто споживачів.

В.А. Чернов виділяє за рівнем керованості три групи факторів, що сприяють зародженню неспроможності:

- керовані (регульовані) – фактори, що характеризують якість роботи колективу, рівень організації виробництва і праці, якість управлінської роботи, ступінь використання ресурсів, ефективність господарського процесу, тобто ті, на які можливо вплинути на рівні підприємства;
- умовно нерегульовані (важко керовані) – фактори й умови, що залежать від передісторії функціонування підприємства (обсяг і структура основних засобів, характеристики технічного рівня виробництва, структура виробничого персоналу і т.п.);
- некеровані (нерегульовані) – це фактори й умови, що не можуть бути змінені суб'єктом керування (кліматичні, геополітичні, політичні умови реалізації продукції, робіт, послуг і т.п.).

В результаті проведеного дослідження діяльності авіапідприємств України, на наш погляд, класифікації факторів, які наводяться в сучасній економічній літературі не відображають всіх чинників загроз економічній безпеці авіапідприємств. Тому, узагальнюючи наведені вище класифікації

факторів, нами запропоновано класифікацію факторів загроз економічної безпеки авіапідприємств (рис. 2).

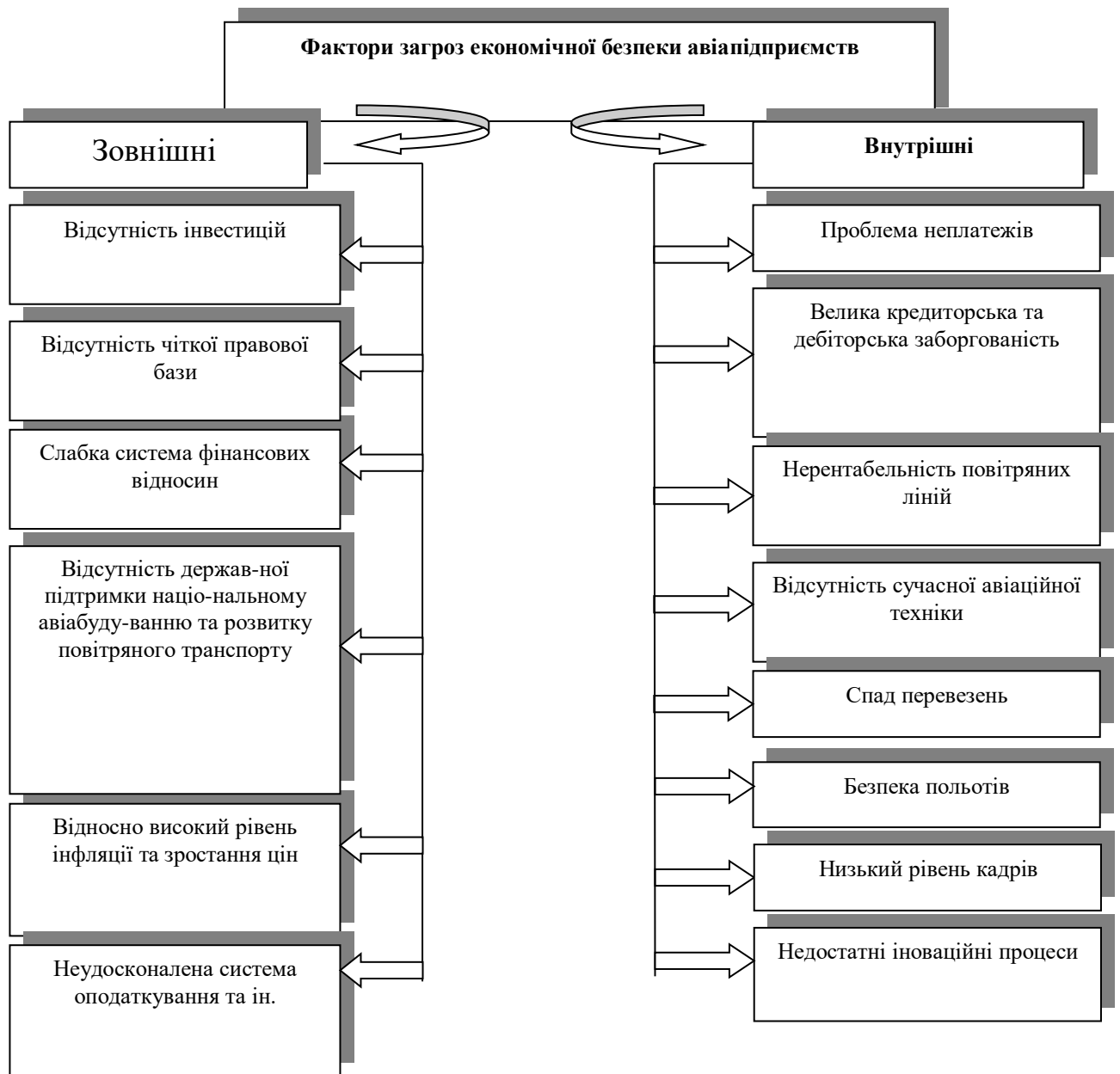

Рис. 2 Фактори загроз економічної безпеки авіапідприємств

В зв'язку з неудосконаленою системою оподаткування та частою зміною нормативно-законодавчих документів вітчизняні та іноземні інвестори не мають прагнення вкладувати грошові засоби до капіталу авіапідприємств, так як є небезпека їх не повернути. Відсутність державної підтримки національному авіабудуванню та розвитку повітряного транспорту, а також відсутність грошових засобів з боку авіапідприємств приводить до

неспроможності придбання сучасних літаків. Крім того, основним внутрішнім фактором загроз економічної безпеки є саме відсутність сучасної авіаційної техніки. Тому, авіапідприємства повинні приділити особливу увагу саме цьому фактору, так як від нього залежить безпека польотів.

Проблема неплатежів та кредиторської (дебіторської) заборгованості з боку авіапідприємств призводить до їх банкрутства, а відсутність сучасної авіаційної техніки не дає змоги авіакомпаніям мати рентабельні далекомагістральні лінії. Крім цього ріст цін на паливно-мастильні матеріали призводить до спаду перевезень. Слід зазначити, що на сьогоднішній день існують ряд факторів, які залежать не тільки від самих авіапідприємств. Жорстока та нечесна конкурентна боротьба, яка існує між авіакомпаніями призводить до того, що авіапідприємства різними шляхами досягають права на перевезення по прибуткових лініях (маршрутах). Все це призвело до появи комплексу загроз економічної безпеки авіапідприємств.

В. Ярочкін вважає, що загроза - реально або потенційно можливі дії чи умови навмисного або випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріального (прямого чи непрямого) збитку, що приводить до фінансових втрат, які включають й упущену вигоду. Як і фактори, загрози можуть бути як внутрішні так і зовнішні. Але цей підхід не в змозі охарактеризувати різноманіття загроз, які впливають на економічну безпеку авіапідприємства. Тому, на основі проведеного дослідження нами запропоновано наступну класифікацію загроз економічної безпеки авіапідприємств (рис. 3). Основним видом робіт будь-якої авіапідприємства є перевезення пасажирів, пошти та вантажу. Всі названі перевезення здійснюються авіакомпаніями України за допомогою власних або орендованих повітряних суден. Відсутність вільних грошових коштів робить авіакомпанію не спроможною провести оновлення (модернізацію) існуючого парку повітряних суден та придбати сучасні літаки. Тому, існує явна загроза для авіапідприємств, через технічні вимоги до літаків, втратити існуючі напрямлення перевезень, що призведе до

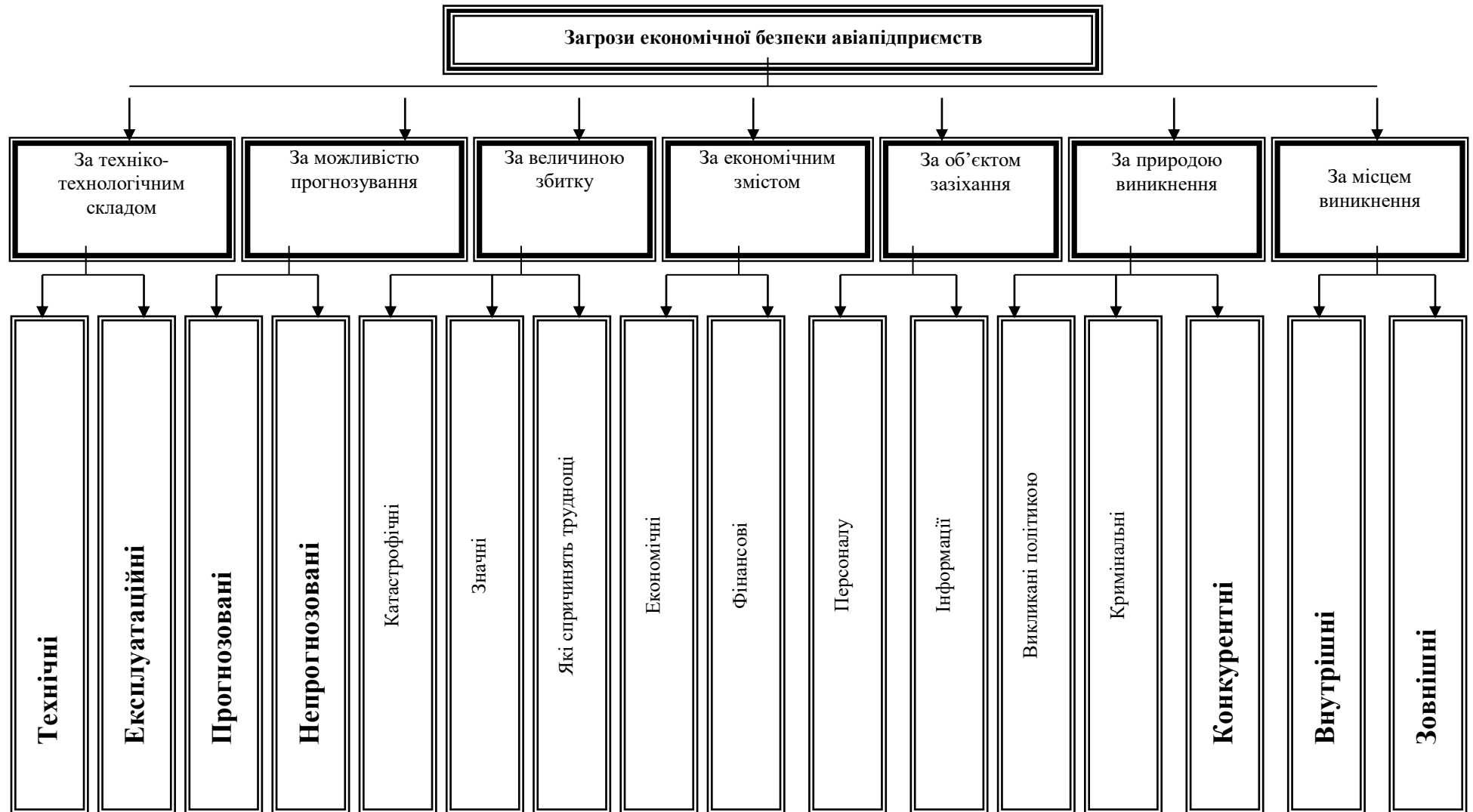

Рис. 3 Класифікація загроз економічної безпеки авіапідприємства

експлуатаційних загроз. Для попередження загроз за техніко-технологічним складом необхідно провести комплекс заходів щодо їх попередження. В ході проведення даних заходів, необхідно відмітити, що є загрози які можливо передбачити (прогнозовані) та непередбачувані (непрогнозовані). Вважаємо, що не треба зневажати також загрози за об'єктом зазіхання та за природою виникнення. Тому що, як показує досвід багатьох авіапідприємств світу дані загрози в більшості випадків є непрогнозованими, і як результат – можлива загроза фінансових втрат (загроза за величиною збитку та за економічним змістом).

Таким чином, на основі вищесказаного можна зробити висновок, що для авіапідприємств основними загрозами економічної безпеки можуть бути: несприятливий інвестиційний клімат; нерегулярність рейсів; застарілий авіаційний парк; збільшення цін на пально - мастильні матеріали; збільшення ставок страхових зборів; зменшення обсягів перевезень; недостатність обігових коштів; витік інформації; передача прав на експлуатацію рентабельних рейсів іншим авіакомпаніям та інш. Тому, кожна авіакомпанія повинна знаходити такі шляхи протистояння загрозам, які б забезпечували достатній рівень її економічної безпеки.

2.2 Показники оцінки стану економічної безпеки авіаційних підприємств.

На сьогоднішній день ринок авіаперевезень представлений декількома великими і набором маленьких українських авіаперевізників. Комплексна діагностика економічного стану авіапідприємства, проведена нами на основі запропонованих показників, дозволяє провести загальну оцінку економічної безпеки авіапідприємства. Слід зазначити, що розрахунок фінансового стану авіапідприємства не дає повного відображення про рівень економічної безпеки авіапідприємства, так як підприємства авіаційної галузі мають специфіку діяльності по відношенню до інших підприємств, а саме: рівень безпеки

польотів, сезонність перевезення, використання складної авіаційної техніки та застарілих повітряних суден, не придатних до перевезення за міжнародними стандартами та інші складові. Тому, приймаючи до уваги специфіку діяльності авіапідприємств можна сказати, що перелічені складові також необхідно розглядати для проведення дослідження, розрахунка та обґрунтування оцінки економічної безпеки авіапідприємств України в сучасних умовах господарювання. В економічній літературі всі показники по своїй природі умовно можна розділити на кількісні (об'ємні) і якісні (структурні). Так, Г.А. Сазонова навела 7 основних індикаторів, що впливають на фінансовий стан підприємства, і на підставі їх показала поділ показників на кількісні і якісні (табл. 1). Як вже наводилося вище, стан економічної безпеки авіапідприємств можна зробити на основі критеріїв та показників. Критерії економічної безпеки авіапідприємств відповідають за якісну основу економічної безпеки, а показники – за кількісну характеристику економічної безпеки авіапідприємств.

Беручи до увагу специфіку роботи авіапідприємства, можна відзначити, що до кількісних показників авіапідприємств відносять – пасажирообіг, вантажообіг, тонно-кілометри, обсяг перевезених пасажирів і т.д. Якісні ж показники авіапідприємства- показують особливості і властивості досліджувального об'єкта – безпека польотів, регулярність польотів, претензії замовників (пасажирів) на якість обслуговування, претензійна робота (позовні заяви до суду). На думку В.А. Кулика, основними узагальнюючими параметрами якості авіаційних послуг слід враховувати: далекість та швидкість переміщення пасажирів та вантажу в повітряному просторі; тривалість очікування та проходження необхідних формальностей при вильоті та прильоті; рівень сервісу на борту; рівень сервісу та компенсацій при затримці, відміні та переносі рейсів та ін. Необхідно відмітити, що кількісні показники мають пряму залежність до визначення фінансових результатів авіапідприємства, що показують її фінансову стабільність та оцінку рівня економічної безпеки. В свою чергу, кількісні показники також мають залежність і з якісними показниками авіапідприємства, а саме: претензії замовників

Основні індикатори, які впливають на фінансовий стан підприємства

Індикатори	Кількісні	Якісні
Чистий грошовий потік	Сума чистого грошового потоку: • по підприємству в цілому; • по операційній діяльності	Коефіцієнти: - ліквідність; - достатність грошового потоку; - ефективність грошового потоку
Ринкова вартість	Сума чистих активів підприємства по ринковій вартості	Ринкова вартість підприємства по коефіцієнту капіталізації прибутку
Структура капіталу	• сума власного капіталу; • сума позикового капіталу	Коефіцієнти:- автономії; - фінансового леверіджу; - довгострокової фінансової незалежності
Склад та структура фінансових зобов'язань по терміновості погашення	• сума довгострокових фінансових зобов'язань; • сума короткострокових фінансових зобов'язань; • сума фінансового кредиту; • сума кредиторської заборгованості	Коефіцієнти: - період обертання кредиторської заборгованості; - співвідношення довгострокових та короткострокових фінансових зобов'язань
Склад активів	• сума оборотних активів; • сума дебіторської заборгованості; • сума грошових активів	Коефіцієнти:- маневреності; - поточної та абсолютної платоспроможності; - співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості; - період обертання дебіторської заборгованості
Склад поточних витрат	• сума поточних витрат; • сума постійних поточних витрат	- рівень поточних витрат до обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) - рівень змінних витрат
Фінансові ризики		Коефіцієнти вкладення капіталу в зоні: - критичного ризику; - катастрофічного ризику

(пасажирів) на якість обслуговування впливає на обсяг перевезених пасажирів (виконаних робіт, послуг); обсяг перевезених пасажирів (виконаних робіт, послуг) впливає на обсяг виконаних перевезень авіакомпанією; обсяг виконаних перевезень авіакомпанією має вплив на визначення фінансового результату.

Слід відмітити, що в діяльності авіапідприємств України, можуть відбуватись спад обсягів перевезень. Тому, особливу увагу необхідно приділити чинникам, які призводять до зменшення кількості перевезення пасажирів та вантажів між населеними пунктами регіонального значення. Даний показник призводить до зменшення комерційного навантаження та збільшення собівартості перевезення, що характеризує якість роботи авіапідприємствата економічність рейсів повітряних суден.

Крім того, на погіршення функціонування та розвиток авіапідприємств України мав свій вплив - кількість їх стрімкого збільшення. В результаті чого, більшість авіапідприємств мали значні зниження в годинному виробітку польотів повітряних суден. Завдяки цьому показнику можна визначити якісне використання кожного повітряного судна та всього парку. Авіаційний парк авіапідприємств майже на 100 % складають літаки виробництва іноземних фірм. Поточна ринкова вартість деяких цих літаків при 50 % виробці ресурсу може бути більш доступною та ефективною, ніж придбання нового сучасного літака.

Більшість авіапідприємств при виборі придбання (оренди) повітряного судна звертають увагу не тільки на вартість повітряного судна, але й на питомі витрати палива на одиницю транспортної продукції. Так як при постійному збільшенні цін на авіапальне це важливий якісний показник.

Таким чином, в результаті зниження надійності повітряних суден перед авіакомпаніями постає новий прояв фактору – фактору загрози безпеки польотів, який виникає в результаті авіаподії на повітряному транспорті та обумовлює зниження пасажирообороту авіапідприємства. Тому, рівень безпеки польотів при авіаперевезеннях є одним з головних якісних критеріїв.

Крім того, при співставленні показників настання аварійних подій по Україні по регулярним та чартерним перевезенням, можна прийти до висновку, що регулярні перевезення є більш безпечними, ніж чартерні.

По даним Міждержавного авіаційного комітету (МАК), 80 % авіаподій виникають в результаті відхилення дій авіаперсоналу – людський фактор, 15 % в результаті відмови систем повітряних суден (в тому числі – 50 % припадає на поломку двигуна та 40 % шасі).

Як показує статистика, 95 % зіткнень справних повітряних суден з землею (CFIT) виникли на етапі заходу на посадку або при посадці.

До основних причин відхилень дій авіаперсоналу можна віднести:

- недостатня кваліфікація працівників;
- порушення послідовності технічного обслуговування літальних апаратів;
- неправильне прийняте рішення екіпажу, щодо виникнення екстреної ситуації та ін.

В результаті забезпечення безпеки польотів авіакомпанія повинна виставляти екіпажу вимоги відносно: здоров'я, професіоналізму, фізичної підготовки, морально-політичної та психофізіологічної рівноваги.

По мірі виникнення авіаційних подій в авіапідприємстваможуть виникати претензії стосовно заподіяній шкоді пасажиром чи організації, чій перевезення робила авіакомпанія. Тому ще одним з якісних показників авіапідприємстваможе бути претензії замовників (пасажирів) на якість обслуговування або претензійна робота (позовні заяви до суду). Чим менше зазначених подій буде у авіапідприємства, тим кращий буде даний показник.

Взаємозв'язок кількісних і якісних показників в авіапідприємстваможна продемонструвати за допомогою контролінгу. Контролінг являє собою систему забезпечення виживання авіапідприємства на етапах стратегічного і тактичного керування і може бути представлена на рис. 4.

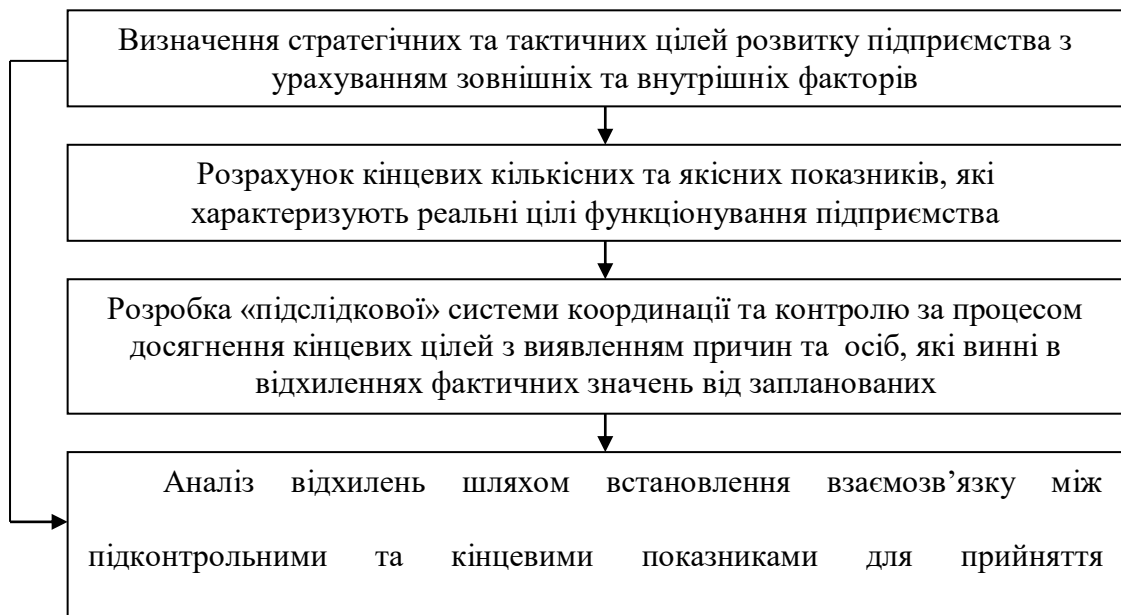

Рис. 4 Концепція контролінгу авіапідприємства

В свою чергу контролінг на етапах стратегічного і тактичного (оперативного) керування має як подібну структуру задач і функцій, так і відмінні риси, що представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика стратегічного та оперативного контролінгу

Ознаки	Стратегічний контролінг	Оперативний контролінг
1	2	3
Часовий горизонт	Орієнтація на завтрашній день. Будується на прогностичних даних та фактичних показниках, які застосовують до майбутніх періодів.	Орієнтація на сьогоднішній день. Будується на показниках та результатах, які отриманні на сьогоднішній день або в минулому.
Орієнтація	Навколишнє середовище та підприємство: адаптація	Підприємство: економічна ефективність та рентабельність виробництва
Рівень управління	Стратегічне управління	Тактичне та оперативне управління
Мета	Забезпечення виживання.	Забезпечення рентабельності та ліквідності
Головні задачі	1. Участь в встановленні кількісних та якісних цілей підприємства 2. Розробка альтернативних стратегій 3. Розрахунок основних підконтрольних показників згідно з встановленими стратегічними цілями 4. Аналіз впливу відхилення на виконання стратегічних планів	1. Розрахунок підконтрольних показників згідно з поточними цілями 2. Порівняння планових (нормативних) та фактичних показників підконтрольних результатів та затрат з метою виявлення причин відхилення 3. Аналіз впливу відхилень на виконання планів 4. Аналіз економічної ефективності
Методи	Аналіз ринку, конкурентів, життєвого циклу і т.д.	Методи «директ - кост», «стандарт -кост», методи оцінки ефективності
Оцінки	Сильні або слабкі сторони, шанси, ризики	Доходи – витрати, результат - ресурс

Оперативний контролінг у порівнянні зі стратегічним має ряд відмінних ознак:

1. Перелік підконтрольних показників більш великий, деталізований і конкретний. Він визначається на основі поточних показників діяльності підприємства.

2. Уся система керування результатами і витратами здійснюється на основі обліку «сум покриття». Дана система передбачає планування й облік або тільки прямих витрат, або тільки перемінних. Інша частина поточних витрат не включається в калькуляцію, а відшкодовується загальною сумою без розподілу по об'єктах витрат з виручки реалізації.

3. Часовий період.

4. Область методів їх здійснення.

5. Оцінка.

Так як основна оцінка оперативного контролінгу – одержання результату – прибутку, тому до основної задачі оперативного контролінгу можна віднести управлінський вплив на господарську діяльність підприємства, в той час, коли виникає ситуація до не одержання запланованого прибутку.

Таким чином, за допомогою контролінгу, його аналітичних інструментів (план – факт аналіз, розрахунок крапки беззбитковості, SWOT – аналізу і т.д.) та специфіки роботи авіапідприємствана ринку авіаперевезень, можна визначити кількісні і якісні показники, які мають безпосередній вплив на рівень її економічної безпеки.

Тема 3. Обліково-аналітичне забезпечення як складова функціонування системи економічної безпеки авіаційних підприємств

План

3.1. Сутність обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

3.2. Механізм функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

3.3. Методологія системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

3.1. Сутність обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

В умовах складної прогнозованої зміни зовнішніх і внутрішніх умов здійснення господарської діяльності існує висока ймовірність виникнення загроз, реалізація яких може призвести до появи ознак кризового стану, а надалі і банкрутства значної частини вітчизняних підприємств. Наявність значної кількості загроз для стійкого та ефективного функціонування кожного підприємства потребує удосконалення наявних та розроблення нових механізмів гарантування економічної безпеки. Відповідно до високого рівня невизначеності умов функціонування, найбільш важливими на сьогодні залишаються проблеми інформаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємства.

Основою інформаційного забезпечення має стати обліково-аналітичне забезпечення, яке передбачатиме формування обліково-аналітичної інформації після збирання та оброблення зовнішньої і внутрішньої інформації, а надалі – розроблення на її основі тактичних та стратегічних завдань в управлінні економічною безпекою підприємства. Отже, під обліково-аналітичним забезпеченням економічної безпеки підприємства слід розуміти процес збору, підготовки, реєстрації та обробки обліково-аналітичної інформації та прийняття на її основі управлінських рішень, направлених на забезпечення захисту фінансових та економічних інтересів підприємств на всіх рівнях від впливу внутрішніх і зовнішніх негативних чинників.

Обліково-аналітичне забезпечення формується при тісній взаємодії підсистем бухгалтерського обліку й економічного аналізу. Закон України «Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначає бухгалтерський облік як процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки – комплексна система, що складається з трьох взаємопов'язаних підсистем (складових), що існують в єдиному інформаційному просторі: облікової, аналітичної та спеціального забезпечення.

Облікова підсистема забезпечує формування, накопичення, класифікацію та узагальнення необхідної інформації про господарську діяльність підприємства. Облікова підсистема формує облікове забезпечення економічної безпеки підприємства. Аналітична підсистема формує аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства на основі аналізу господарської діяльності підприємства.

На основі аналізу господарської діяльності підприємства розробляють управлінські рішення, які дозволяють нівелювати вплив негативних тенденцій, ризиків, загроз економічній безпеці підприємства і створити сприятливі умови для поступального розвитку підприємства. Для кожної з підсистем обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства характерні три основні рівні: методичний, технологічний (технічний) та організаційний.

На методичному рівні здійснюють перетворення перинної (вхідної) інформації на узагальнені дані відповідно до потреб окремих груп користувачів.

На технологічному рівні визначають форми надання такої інформації, на організаційному встановлюють порядок взаємодії окремих суб'єктів, що залучені до підготовки обліково-аналітичних даних, які будуть використовуватись у подальшому для прийняття рішень у системі економічної безпеки підприємства.

Головною ціллю обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства є надання достовірної інформації для управління економічними

процесами підприємства при виборі напрямів підтримки його економічної безпеки і стійкого розвитку. Обов'язки щодо підготовки обліково-аналітичної інформації для забезпечення потреб економічної безпеки відповідно до Класифікатора професій України покладено на аналітиків із питань фінансово-економічної безпеки. Їхня діяльність спрямована на отримання, узагальнення та аналіз даних, які уможливають оцінювання стану економічної безпеки власного підприємства або іншого суб'єкта господарювання, що чинить вплив на стан безпеки цього підприємства.

Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства – інформаційна основа для моніторингу стану та рівня економічної безпеки підприємства, специфічний вид професійної діяльності у сфері економічної безпеки в розрізі певних складових. Основні функції системи обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства:

- інформаційна, яка передбачає задоволення інформаційних потреб зовнішніх та внутрішніх суб'єктів безпеки;
- облікова, яка здійснюється шляхом відображення в обліку усіх фактів господарської діяльності підприємства;
- аналітична, що вимагає застосування для підготовки інформації суб'єктам безпеки методів економічного аналізу; - контрольна, яка передбачає перевірку достовірності облікових даних, узгодженості інформації з різних джерел.

Відповідно до специфіки гарантування економічної безпеки підприємства можна визначити такі етапи процесу обліково-аналітичного забезпечення:

- реєстрація та накопичення облікової інформації;
- узагальнення та перевірка достовірності облікової інформації;
- аналітична обробка облікової інформації;
- передання аналітичної інформації суб'єктові безпеки.

3.2. Механізм функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

Механізм функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства – це сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів і засобів, за допомогою яких здійснюється ціленаправлена діяльність у сферів обліковоаналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. Механізм функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства забезпечує:

- збір інформації;
- способи узагальнення інформації;
- оцінку достовірності інформації та її аналіз;
- технології подання інформації користувачам;
- достовірне визначення рівня і стану економічної безпеки підприємства;
- достовірне визначення рівня і стану економічної безпеки потенційних партнерів та конкурентів, діяльність яких може вплинути на стан економічної безпеки підприємства.

Механізм функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства містить такі функціональні складові: інформаційну; правову; методичну; технологічну; організаційну. Інформаційна складова забезпечує збір, обробку, накопичення, оцінку інформації про факти й показники господарського життя, фактори зовнішнього та внутрішнього середовища з метою оцінки рівня і стану економічної безпеки підприємства, його потенційних партнерів і конкурентів, а також формування стратегії і тактики протидії загрозам діяльності підприємства та його поступального розвитку.

Правова складова забезпечує формування організаційно-правового механізму функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства і включає: чинне законодавство України,

постанови Кабінету Міністрів України, статут підприємства та інші нормативні документи підприємства.

Методична складова передбачає застосування різноманітних методів – способів виконання окремих робіт чи реалізації окремих процедур для досягнення поставленої мети.

Технологічна складова – наявність сучасних прогресивних технологій збору, накопичення, обробки, систематизації, подання інформації користувачам.

Організаційна складова – організаційна структура господарського обліку, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства, служби економічної безпеки підприємства.

3.3. Методологія системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.

Для того, щоб правильно і своєчасно відобразити складні процеси діяльності підприємства, необхідні різні види обліку. За видами облік поділяють на оперативний (оперативно-технічний), бухгалтерський і статистичний. Оперативний облік (оперативно-технічний) – це спосіб (система) спостереження і контролю за підприємницькою діяльністю підприємства. Він застосовується на окремих ділянках господарської діяльності підприємства і служить цілям оперативного управління, оскільки дозволяє контролювати господарські операції в процесі або відразу ж після їх здійснення.

В оперативному обліку застосовують натуральні, трудові і грошові вимірники. Оперативний облік відображає різні факти і явища господарського життя, зокрема такі, які не охоплюють іншими видами обліку. Наприклад, він дає інформацію про виконання господарських договорів, про строки платежів по кредитах тощо.

Будучи одним із видів господарського обліку, оперативний облік є джерелом даних для бухгалтерського (фінансового, управлінського) обліку та

статистичного обліку. Статистичний облік (статистика) – спосіб вивчення масових явищ і процесів суспільного життя. Статистику використовують для спостереження за окремими типовими явищами, що відбуваються на підприємстві. Статистика збагачує дані оперативного й бухгалтерського обліку. Тому оперативні і бухгалтерські показники необхідно будувати так, щоб потім їх можна було б обробляти статистичними методами.

Бухгалтерський облік – це, власне, бухгалтерський (фінансовий) облік, та управлінський облік. Облік податків і складання податкової звітності у бухгалтерському (фінансовому) обліку називають також податковим обліком. Бухгалтерський облік – спосіб спостереження, реєстрації і контролю за господарською діяльністю на підприємствах, в організаціях та установах. Першочергове значення для бухгалтерського обліку має грошовий вимірник, що відрізняє його від оперативного і статистичного обліку.

Для бухгалтерського обліку характерна суцільна і безперервна реєстрація здійснених господарських операцій. Беззастережною умовою реєстрації господарських операцій у бухгалтерському обліку є їх документальне оформлення, тобто на кожну операцію складають відповідний документ.

Управлінський облік – це вид бухгалтерського обліку, який повинен надати власнику, управлінцям підприємства інформацію про внутрішні процеси, що в ньому відбуваються.

Методи бухгалтерського обліку, які застосовують у системі обліковоаналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства:

- оцінка;
- калькуляція;
- балансове узагальнення;
- звітність;
- документування;
- інвентаризація;
- подвійний запис і бухгалтерські рахунки;
- синтетичний та аналітичний облік;

- облікова політика;
- LLC-Аналіз затрат;
- стандарт-кост;
- система ЛТ («точно у визначений термін»);
- бенчмаркінг;
- бюджетування;
- CVP-Аналіз (аналіз безбитковості);
- аналіз чутливості (sensitivity analysis);
- SWOT-аналіз.

У процесі управління господарською діяльністю підприємства можуть виникнути недоліки в економічних важелях управління, в методах та організації бізнесу. Функцію щодо виявлення причин цих недоліків і невикористаних резерв виконує економічний аналіз.

Економічний аналіз – це засіб оцінки реалізації економічної політики власників підприємства, засіб оцінки економічної діяльності підприємства для її покращення. Проведення економічного аналізу на підприємстві дозволяє впливати на вдосконалення планування, обліку, контролю та інших економічних важелів, підпорядкувати їх єдиній цілі – покращення ефективності діяльності підприємства і запобігання загроз економічній безпеці підприємства. Коли на першому місці стоять питання відповідних умов і результатів господарської діяльності підприємств, застосовують фінансово-економічний аналіз, а коли питання організації, техніки і технології виробництва – технікоекономічний аналіз. Фінансово-економічний аналіз направлений на загальну оцінку діяльності підприємства.

В процесі такого аналізу крок за кроком висвітлюється його виробнича і фінансова діяльність: об'єм, асортимент і якість продукції, використання трудових і матеріальних ресурсів, продуктивність праці, ефективність використання виробничих засобів, собівартість продукції, реалізація продукції, рентабельність, фінансові результати.

Техніко-економічний аналіз – направлений на вивчення техніки і технології виробництва та окремих сторін виробничого процесу у зв'язку з їх економічною значимістю. В техніко-економічному аналізі широко використовують показники, які характеризують зв'язок між технічною стороною та економічною стороною виробничої діяльності.

Аналіз господарської діяльності – самостійна галузь економічної науки, яка вивчає економіку окремих підприємств шляхом дослідження взаємозв'язків і взаємодії аналізованих факторів, що впливають на виробничо-господарську діяльність підприємства. Аналіз господарської діяльності підприємства поділяється на два види:

- зовнішній аналіз;
- внутрішній аналіз.

Зовнішній аналіз базується на публікованих звітних даних. Він пов'язаний з питаннями оцінки рентабельності роботи підприємств, інтенсивності використання ними капіталу, фінансового становища загалом. Внутрішній аналіз використовує всю достовірну інформацію про стан підприємства, доступну лише обмеженому колу осіб з керівного складу.

Внутрішній аналіз використовує весь комплекс економічної інформації, завдяки чому аналітик має можливість реально оцінити стан справ на підприємстві.

Загальний аналіз господарської діяльності складається з двох тісно взаємозалежних розділів – фінансового та управлінського аналізу. Поділ аналізу на фінансовий та управлінський зумовлено сформованим на практиці поділом системи бухгалтерського обліку в масштабі підприємства на фінансовий і управлінський. Особливості зовнішнього фінансового аналізу:

- множинність суб'єктів аналізу, користувачів інформації про діяльність підприємства;
- різноманітність цілей і інтересів суб'єктів аналізу;
- наявність типових методик, стандартів обліку і звітності;
- орієнтація аналізу тільки на публічну, зовнішню звітність підприємства;

- обмеження завдань аналізу як наслідок орієнтації на публічну, зовнішню звітність;

- максимальна відкритість результатів аналізу для користувачів інформації про діяльність підприємства.

Особливості управлінського аналізу:

- орієнтація результатів аналізу на цілі й інтереси керівництва підприємства; - використання всіх джерел інформації для аналізу;

- відсутність регламентації аналізу з боку державних органів;

- комплексність аналізу, вивчення всіх сторін діяльності підприємства;

- інтеграція обліку, аналізу, прогнозування та прийняття рішень;

- максимальна закритість результатів аналізу для збереження комерційної таємниці.

Економічний аналіз – метод дослідження та пізнання об’єктивної дії економічних законів. Необхідно розрізняти метод економічного аналізу господарської діяльності підприємства як загальний підхід до вивчення явищ і методику економічного аналізу як сукупність спеціальних прийомів, які застосовують для обробки економічної інформації.

Метод аналізу господарської діяльності базується на діалектичному методі пізнання, що означає вивчення об’єктів пізнання в єдності аналізу і синтезу, дедукції та індукції, у взаємозв’язку і розвитку явищ, у виявленні протиріч господарського життя і способів їх подолання.

Метод економічного аналізу – системне і комплексне, органічно взаємопов’язане вивчення виробничо-господарської діяльності підприємства з метою виявлення і мобілізації внутрішньогосподарських резервів, усунення нелоліків і закріплення досягнень у діяльності підприємства. Методику економічного аналізу поділяють на загальну (типову) і відносну (галузеву). Загальна методика – це сукупність прийомів аналітичної роботи, однаково застосовуваних у дослідженні будь-яких процесів, що відбуваються на будь-якому підприємстві, в будь-якій сфері національного господарства.

Відносна методика конкретизує загальну стосовно певних господарських процесів, на конкретних ділянках роботи.

Основні методичні прийоми економічного аналізу:

1. Горизонтальний (часовий) аналіз – порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом.

2. Вертикальний (структурний) аналіз – визначення структури підсумкових показників для виявлення впливу кожної позиції звітності на результати загалом.

3. Трендовий аналіз – порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показника, очищеної від випадкових впливів та індивідуальних особливостей окремих періодів. За допомогою тренду формують можливі значення показника в майбутньому і, отже, здійснюють перспективний, прогнозний аналіз.

4. Аналіз відносних показників (коефіцієнтів) – розрахунок відносин абсолютних даних звітності, визначення взаємозв'язків показників.

5. Порівняльний (просторовий) аналіз здійснює як внутрішньогосподарське порівняння за окремими показниками підприємства, підрозділів, цехів, так і міжгосподарське порівняння показників цього підприємства з показниками конкурентів, із середньогалузевими і середніми загальноекономічними даними.

6. Факторний аналіз – аналіз впливу окремих факторів (причин) на результативний показник за допомогою детермінованих чи стохастичних прийомів дослідження. В ході аналізу застосовують ряд спеціальних прийомів (методів) або способів обробки економічної інформації:

- суцільне і вибіркоче спостереження;
- графічний;
- елімінування;
- статистичні (статистичне спостереження; визначення абсолютних і відносних показників; розрахунок середніх величин; обчислення рядів

динаміки; зведення та групування економічних показників; порівняння; індексний; деталізація);

- економіко-математичні (метод елементарної математики; класичні методи математичного аналізу; економетричні методи; методи математичного програмування; евристичні методи, методи факторного аналізу).

Тема 4. Підсистеми обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки авіаційних підприємств.

Сталий розвиток суб'єкта господарювання зумовлений здатністю керівників приймати оптимальні управлінські рішення, а для цього необхідна ефективна інформаційна база, основу якої становлять бухгалтерський облік та економічний аналіз. Обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку підприємства передбачає єдність систем обліку й аналізу та спеціальних методів інформаційного забезпечення економічної безпеки всіх напрямів діяльності підприємства у цілому, зокрема, за системним підходом об'єднаних інформаційними потребами суб'єктів управління економічними, екологічними та соціально-орієнтованими процесами. Відповідно, формування обліково-аналітичної системи є об'єктивною необхідністю і потребою керівництва кожного підприємства, що зацікавлене в проведенні аналізу та оцінці виробничих ситуацій.

Під час формування системи обліковоаналітичного забезпечення для цілей управління сталим розвитком важливо враховувати взаємозв'язок її функціональних складників (облікового та аналітичного) зі складниками сталого розвитку (економічним, екологічним та соціальним). З огляду на сучасні тенденції модернізації, вважаємо, що сталий розвиток доцільно доповнити науково-технічним складником. Базовою в системі обліково-аналітичного забезпечення є облікова підсистема, в яку науковці включають оперативний, статистичний та бухгалтерський облік, що, своєю чергою, поділяється на фінансовий та управлінський. Так, бухгалтерський облік є

основним джерелом інформації, необхідної для аналізу для прийняття управлінських рішень під час здійснення управління сталим розвитком підприємства та його економічною безпекою.

Аналітичний складник обліково-аналітичного забезпечення за допомогою аналітичних і економіко-математичних методів досліджує наявність, структуру, динаміку економічних показників, вивчає ефективність їх використання, розглядає вплив різних факторів на фінансовий стан та фінансовий результат суб'єкта господарювання, використовуючи статистичну, виробничу, довідкову та інші види інформації. Складниками аналітичної підсистеми інформаційного забезпечення управління є фінансовий та управлінський аналіз.

Проведені дослідження свідчать про неспівпадіння поглядів учених щодо сутності фінансового та управлінського аналізу. На думку І.Д. Лазаришиної, недоцільно поєднувати фінансовий та зовнішній аналіз. Якщо управлінський аналіз фактично є внаслідок трішнім за цілями і завданнями, то результати фінансового аналізу потрібні і зовнішнім, і внутрішнім користувачам. Таким чином, фінансовий аналіз забезпечує інформацією зовнішніх і внутрішніх користувачів на основі даних річної та квартальної фінансової звітності, а управлінський – внутрішніх користувачів на основі даних реєстрів аналітичного та синтетичного обліку, спеціальних звітних та планових форм.

Отже, інформаційним забезпеченням управління діяльністю підприємства повинно стати належним чином побудована обліковоаналітична система, що являє собою сукупність облікової інформації та отриманих на її базі аналітичних даних, які сприяють прийняттю управлінських рішень. Як зазначає Н.А. Тичини, обліково-аналітичне забезпечення являє собою єдність систем обліку та аналізу, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами під час вибору напрямів сталого розвитку підприємства і варіантів їх фінансування.

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення Л.В. Гнилицької, яка вважає, що це цілісна інформаційна система, що об'єднує методи і технології усіх видів обліку, аналізу та безпеки для прийняття управлінських рішень щодо

протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам безпеці діяльності підприємства та його сталому розвитку. Отже, обліково-аналітичне забезпечення повинне надавати користувачам інформацію, що міститься в облікових регістрах та фінансовій звітності, для встановлення об'єктивної оцінки стану підприємства, визначення фактичного рівня його економічної безпеки, ступеня впливу певної загрози та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Своєю чергою, управління економічною безпекою являє собою безперервний моніторинг інформації бухгалтерії та економічної служби щодо рівня безпеки та ймовірності виникнення та розвитку внутрішніх і зовнішніх загроз та ризиків із подальшим прийняттям адекватних до ситуації рішень керівництва. Систему обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою слід розглядати як функціонування та взаємозв'язок облікової та аналітичної інформаційних систем та системоутворюючих компонентів.

Основними компонентами моделі управління підприємством є суб'єкт та об'єкт управління. Суб'єкт управління – це керівник або група керівників, які наділені повноваженнями приймати управлінські рішення. Своєю чергою, об'єкт управління – це те, на що спрямовано вплив функцій управління. Таким чином, особливим об'єктом при цьому слід виділити обліково-аналітичну інформацію для цілей управління економічною діяльністю, екологічною діяльністю та соціальною діяльністю.

Американські вчені М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі основними функціями управління вважають планування, організацію, мотивацію та контроль. На думку С.В. Івахненкова, існують такі функції управління: планування, організація, мотивація, контроль, координація. Вважаємо, що до функцій управління економічною безпекою підприємств слід віднести такі, як: планування (включаючи стратегічне), організація (структура взаємозв'язків між складниками економічної безпеки, організаційна структура), мотивація (мотиваційне забезпечення функціонування системи економічної безпеки), координація (регулювання системи економічної безпеки, оперативне

керівництво), контроль (своєчасний контроль, оцінка ефективності функціонування системи економічної безпеки та забезпечення рівня економічної безпеки).

Отже, обліково-аналітична система управління економічною безпекою підприємства – це поєднання облікової та аналітичної підсистем, що базується на обліковій і позаобліковій інформації, що дає змогу забезпечити необхідною інформацією поточне, оперативне і стратегічне управління підприємством для протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Органічну єдність і взаємозв'язок усіх складників підсистем обліково-аналітичної системи підприємства дають змогу, з одного боку, приймати необхідні тактичні рішення в оперативному режимі, а з іншого – розробляти і коректувати стратегії розвитку підприємства на довгострокову перспективу. Наявність значної кількості загроз для стійкого та ефективного функціонування кожного підприємства потребує створення системи обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою суб'єкта господарювання та його сталим розвитком на мікрорівні.

Тема 5. Механізм обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки авіаційних підприємств

При визначенні механізму забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно розглянути розроблені і застосовувані у вітчизняній практиці методи по забезпеченню економічної безпеки авіапідприємства. До таких методів можна віднести: метод економічної стимуляції, маркетингові методи, адміністративні методи, організаційні методи, аудит, правові методи.

У ряді випадків може виникнути ситуація, коли необхідно для неспроможних авіапідприємств знайти шляхи виходу із сформованої ситуації і запобігти наступного влучення в кризу. Для цих цілей в авіапідприємстві може бути організовано процес санації.

На наш погляд, процес фінансового оздоровлення авіапідприємства передбачає послідовне виконання відповідних заходів, і може бути представлений наступною функціональною схемою (рис. 5).

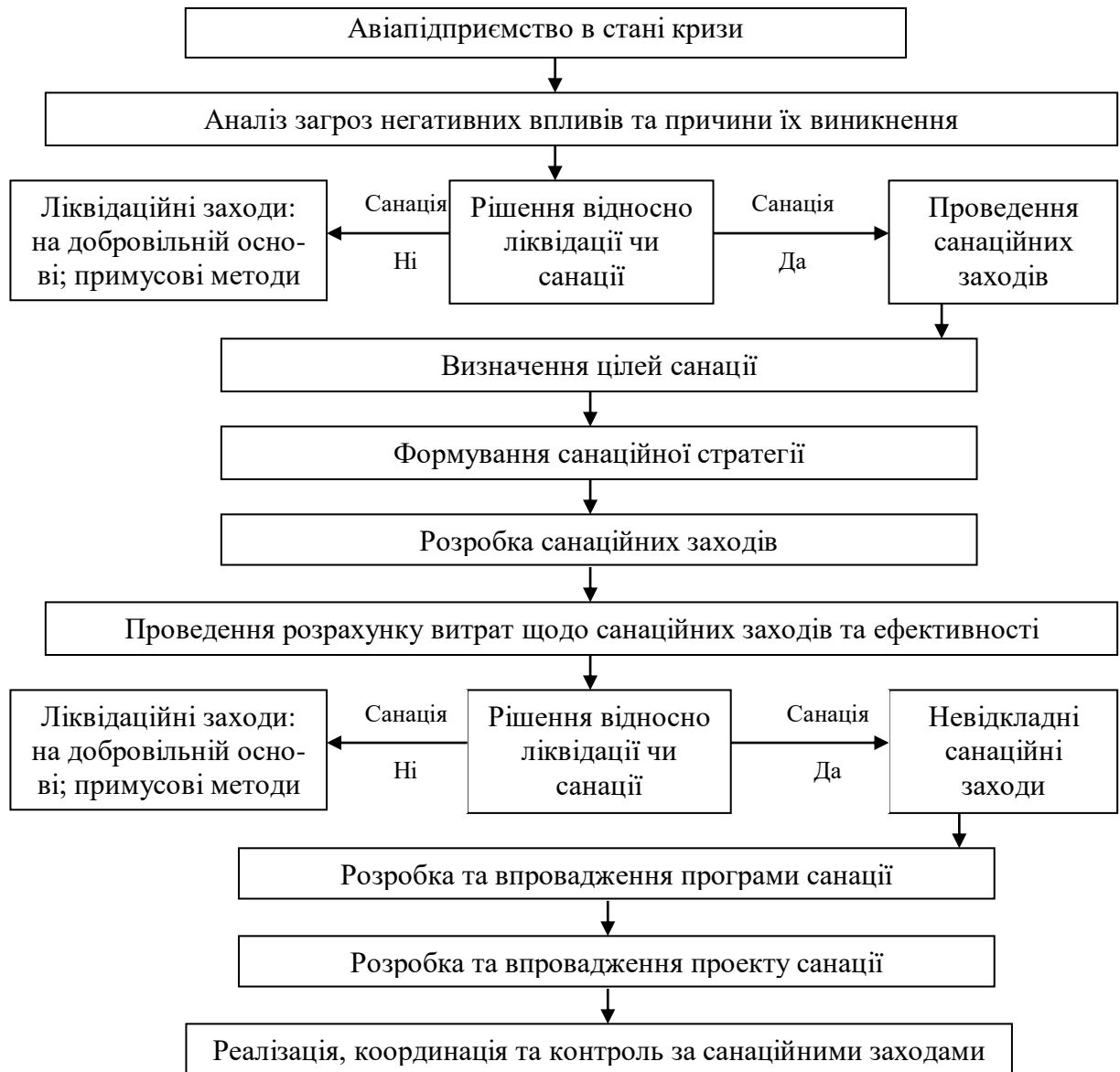

Рис. 5 Процес проведення санації в авіапідприємстві

Відповідно до даного рисунку перед проведенням санації необхідно визначити можливі причини виникнення кризової ситуації в авіапідприємстві прийняти рішення про ліквідацію чи проведення санації. При проведенні санації розглядається санаційна стратегія, в результаті якої розробляється система заходів спрямованих на виведення авіапідприємства з фінансової кризи та проводиться розрахунок витрат санаційних заходів і ефективності їх запропонування.

Необхідно відмитити, якщо в разі даного розрахунку виявилось, що проведення зазначених заходів є неефективним, то на цьому етапі може бути прийнято рішення щодо припинення проведення санації та запропоновані ліквідаційні заходи до авіапідприємства. В іншому разі, за умови наявності рішення керівництва авіапідприємства щодо проведення невідкладних санаційних заходів, групою спеціалістів проводиться розробка та впровадження програми і проекту санації.

У ході проведення санації особлива увага приділяється заходам пов'язаним з керуванням дебіторської і кредиторської заборгованості авіапідприємства.

На наш погляд, до основних методів стягування (недопущення) простроченої дебіторської заборгованості можна віднести: оплата готівкою («КЕШ»), попередня оплата, авансові платежі, акредитивна форма розрахунків, чекова форма розрахунків, вексельна форма розрахунків, продаж боргів з дисконтом, продаж товарів з розстрочкою платежів (комерційний кредит продавця), лізингові угоди, факторинг та форфейтинг.

Для управління кредиторської заборгованості в авіапідприємстві необхідно застосовувати методи реструктуризації чи конвертації заборгованості, які проводять у вигляді: відстрочки чи розстрочки платежів, взаємозаліків платіжних вимог, переоформленням платіжних вимог, переоформленням заборгованості як позику, продажу боргових зобов'язань, перекладу короткострокових зобов'язань у довгострокові, передачі кредитор майна боржника чи списання заборгованості. Однак, крім реструктуризації заборгованості авіакомпаніям надано право проводити конвертацію кредиторської заборгованості. Дані методи управління дебіторської і кредиторської заборгованості дають можливість знизити загрозу виникнення кризових ситуацій в авіакомпаніях і нормалізувати рівень забезпечення її економічної безпеки. Розглянуті заходи є поодинокими заходами щодо забезпечення економічної безпеки авіапідприємства. Тому, як свідчить світовий досвід, у кожній авіапідприємстві група спеціалістів по даному

направленню повинна розробити та запропонувати керівництву комплексний підхід та механізм забезпечення економічної безпеки авіапідприємства. В результаті розробленого підходу авіакомпанією досліджуються погрози економічної безпеки і їх можливі наслідки, методи і засоби їх запобігання і припинення; викладаються основні заходи, щодо забезпечення економічної безпеки, організаційна структура системи захисту економічних інтересів авіапідприємства. Постійний негативний вплив різних факторів ставить під загрозу економічну безпеку авіапідприємства, тому виникає необхідність створення системи моніторингу стану і динаміки розвитку авіапідприємства для визначення рівня її економічної безпеки.

На наш погляд, до основних цілей моніторингу можна віднести:

- аналіз стану і динаміки розвитку авіапідприємства;
- виявлення негативних процесів розвитку потенціалу авіапідприємства;
- визначення причин, джерел, характеру та ступеню впливу загрозливих факторів на потенціал авіапідприємства;
- прогнозування наслідків загроз негативного впливу на фінансово-господарську діяльність авіапідприємства;
- аналітичне вивчення сформованої ситуації і тенденцій її розвитку, розробка заходів щодо відбивання загроз авіапідприємства.

Для проведення моніторингу необхідно відповідне методичне, організаційне, інформаційне і технічне забезпечення в результаті якого можна здійснити наступну послідовність проведення моніторингу:

1. Ідентифікація авіапідприємства– об'єкта моніторингу.
2. Формування системи техніко-економічних показників оцінки економічної безпеки авіапідприємства з урахуванням специфіки його функціонування.
3. Збір і підготовка інформації, що характеризує стан об'єкта моніторингу.
4. Виявлення (визначення) факторів, що характеризують перспективні напрямки розвитку авіапідприємства.

5. Моделювання і формування сценаріїв чи стратегій розвитку авіапідприємства.

6. Розрахунок техніко-економічних показників авіапідприємства за періоду.

7. Проведення аналізу показників економічної безпеки авіапідприємства.

8. Розробка пропозицій по попередженню і нейтралізації загроз економічної безпеки авіапідприємства.

Системний підхід до формування механізму забезпечення економічної безпеки авіапідприємства припускає, що необхідно враховувати всі реальні умови її діяльності, а сам механізм повинний мати чітко окреслені елементи, схему їхньої дії та взаємодії.

З погляду А.В. Колосова, забезпечення економічної безпеки суб'єкта, що хазяює, визначається спрямованістю зусиль на усунення внутрішніх і зовнішніх погроз матеріальному добробуту персоналу, подоланню негативних тенденцій виробничої діяльності і сприянню стійкому економічному росту. На нашу думку, основними принципами забезпечення економічної безпеки авіапідприємства можуть бути: законність, прибутковість, планування організації роботи, самостійність, спеціалізація, професіоналізм, контроль та попередження загроз негативних впливів. Разом з тим, російська і світова практика економічної безпеки свідчать: щоб ефективно протидіяти загрозам і створювати умови безпечної і стабільної роботи авіапідприємства, необхідно не тільки створити систему комплексного захисту, але і забезпечити її раціональне функціонування. У зв'язку з цим, на наш погляд, є доцільним запропонувати розроблений нами комплексний підхід щодо забезпечення економічної безпеки авіапідприємств України (рис. 6). Комплексний підхід щодо забезпечення економічної безпеки авіапідприємства необхідно починати з планування діяльності авіапідприємства, а саме: з вибору місії авіапідприємства, розробки організаційної структури управління та забезпечення (утримання) ринкової позиції на ринку авіаперевезень.

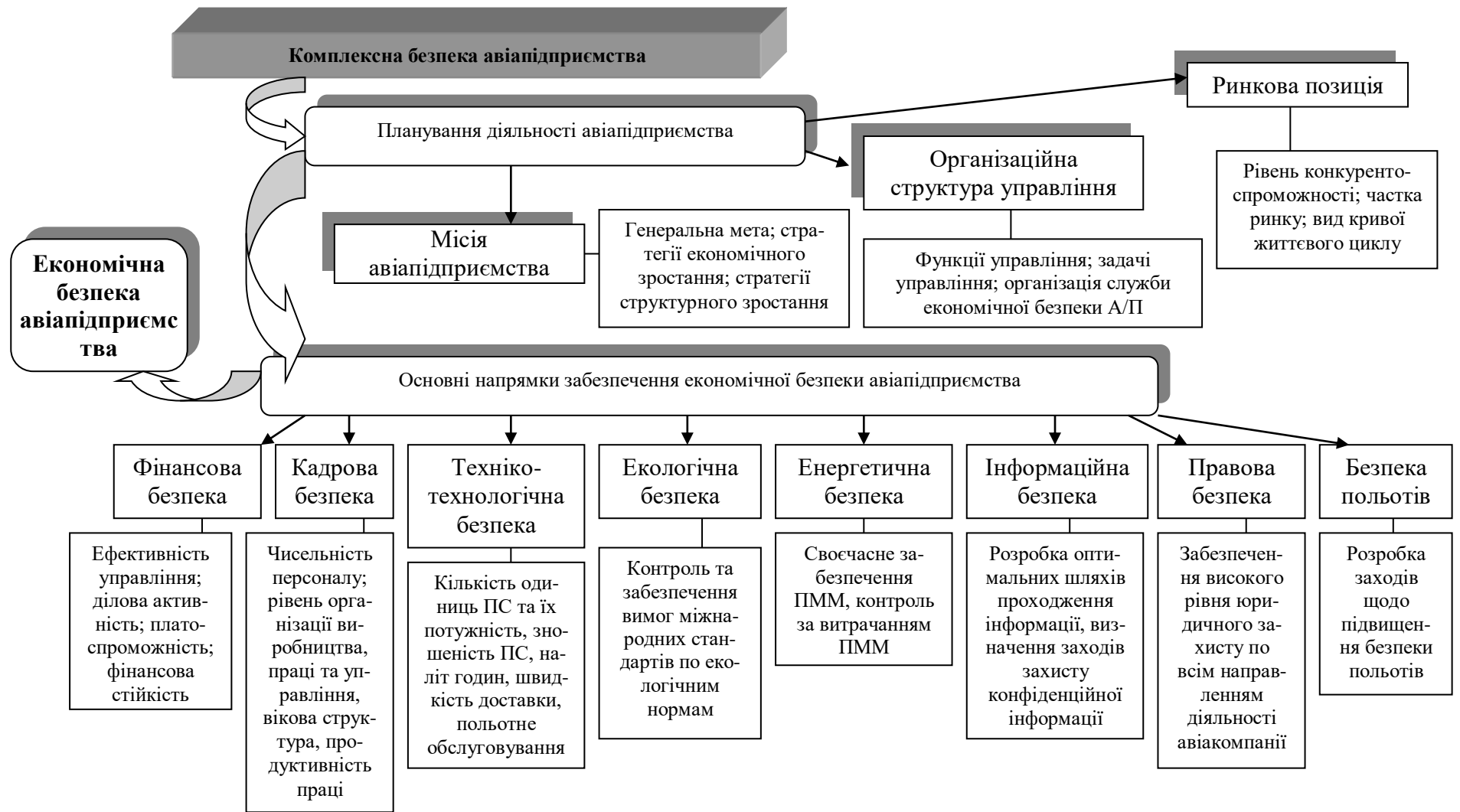

Рис. 6 Концепція комплексної безпеки авіапідприємства

Необхідність проведення даного заходу виявляється в тому, що в залежності від вибраної головної мети, стратегії економічного управління та частки ринку авіаційних перевезень авіапідприємства можна визначити основні напрямки забезпечення її економічної безпеки. На основі проведеного дослідження специфіки діяльності авіапідприємства, ми встановили, що основними напрямками забезпечення економічної безпеки можуть виступати:

- забезпечення фінансової стійкості та незалежності авіапідприємства;
- забезпечення авіапідприємства сучасним парком повітряних суден (придбання, оренда);
- своєчасне забезпечення та контроль за витратами ПММ в авіапідприємства;
- розробка системи відбору, найму та навчання персоналу;
- контроль та забезпечення вимог міжнародних стандартів по екологічним нормам;
- забезпечення високого рівня юридичного захисту по всім напрямкам діяльності авіапідприємства;
- розробка заходів щодо підвищення безпеки польотів;
- розробка способів щодо захисту конфіденційної інформації в авіапідприємства.

Як відмічалось раніше, авіакомпанія не може існувати без впливу зовнішнього середовища. Таким чином, ми вважаємо, що механізм забезпечення економічної безпеки авіапідприємства повинен одночасно враховувати взаємодію внутрішнього і зовнішнього середовища (рис. 7). Виходячи з рис. 7 видно, що процес забезпечення економічною безпекою авіапідприємства складається з двох блоків: блок 1 – зовнішнє середовище; блок 2 – внутрішнє середовище.

В першому блоці розглядається взаємодія суб'єктів зовнішнього середовища та вплив зовнішніх факторів на діяльність (розвиток) авіапідприємства. Необхідно відзначити, що фактори зовнішнього середовища мають однаковий

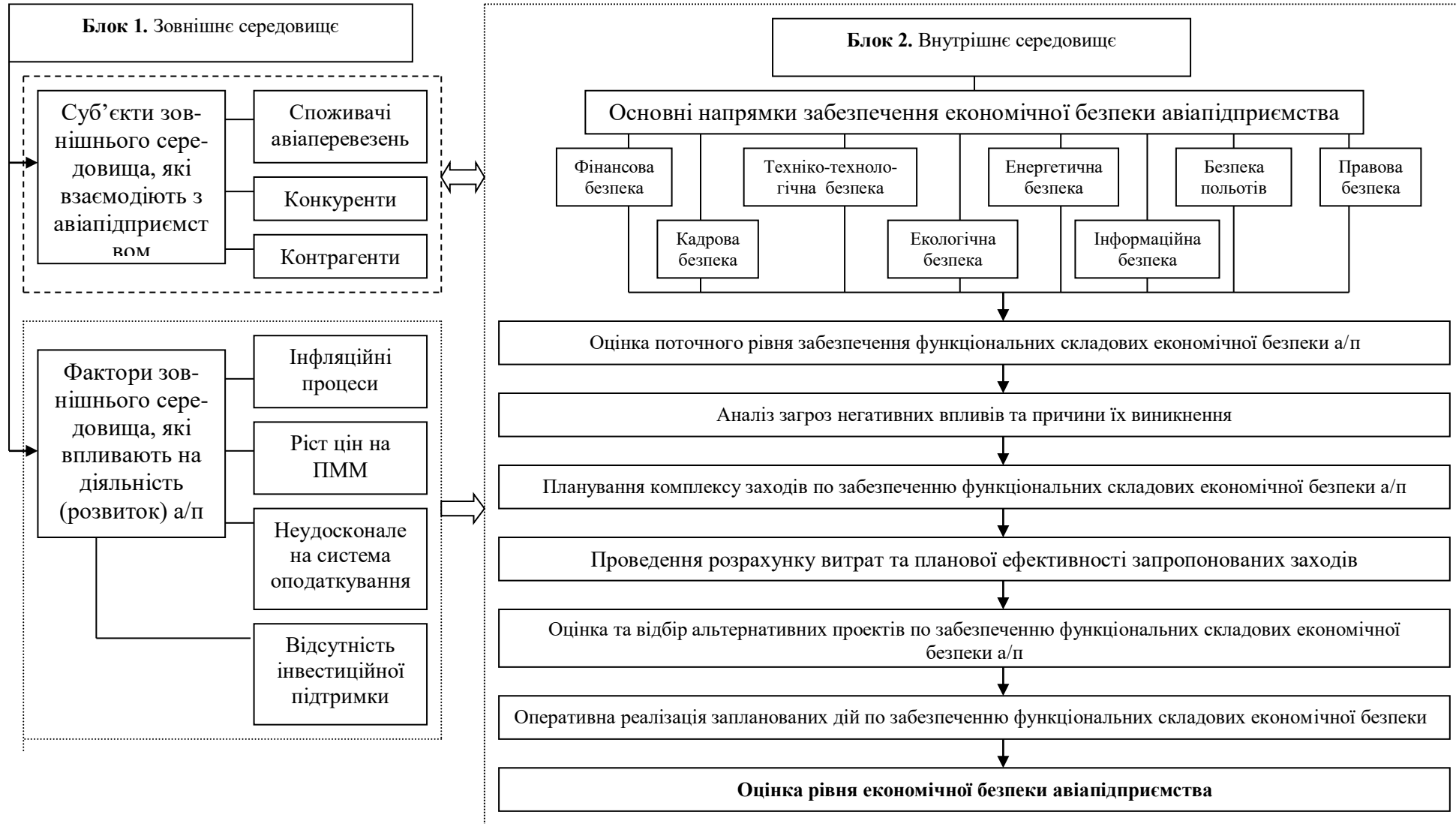

Рис. 7 Структура механізму забезпечення економічної безпеки авіа підприємства

вплив на авіапідприємства України, що призводить до різноманітного реагування внутрішніх середовищ авіапідприємств.

Основна увага в даному механізмі приділяється блоку 2. В залежності від впливу зовнішнього середовища та планування своєї діяльності, авіакомпанія може визначити основні напрямки та процес забезпечення економічної безпеки. На нашу думку, процес забезпечення економічної безпеки авіапідприємства може складатися з наступних етапів:

- оцінка поточного рівня забезпечення функціональних складових економічної безпеки авіапідприємства;
- аналіз загроз негативних впливів та причини їх виникнення;
- планування комплексу заходів по забезпеченню функціональних складових економічної безпеки авіапідприємства;
- проведення розрахунку витрат та планової ефективності запропонованих заходів;
- оцінка та відбір альтернативних проектів по забезпеченню функціональних складових економічної безпеки авіапідприємства;
- оперативна реалізація запланованих дій по забезпеченню функціональних складових економічної безпеки авіапідприємства.

Таким чином, розглянута структура комплексного підходу та механізму забезпечення економічної безпеки авіапідприємства дає можливість провести комплекс заходів щодо забезпечення її економічної безпеки. В свою чергу, для одержання оцінки економічної безпеки необхідно звернути увагу на економічні показники, на підставі яких можна визначити різними методами оцінку економічної безпеки авіапідприємствата вказати її рівень.

Тема 6. Методи оцінки економічної безпеки підприємства. Чинники, що впливають на економічну безпеку авіаційних підприємств.

В період діяльності авіапідприємства між кількісними і якісними показниками виникає взаємозв'язок, що дає можливість визначити рівень її

економічної безпеки за допомогою наступних методів:

- спосіб порівняння;
- функціональний аналіз;
- фундаментальна діагностика;
- рейтинг;
- дискримінантний аналіз;
- метод побудови зон.

За допомогою методу порівняння можна дати попередню оцінку (експрес-діагностика) рівня забезпечення економічної безпеки авіапідприємства на підставі порівняння планових і поточних (звітних) показників діяльності за визначений проміжок часу.

В свою чергу при використанні методу порівняння, необхідно дотримувати вимоги, що забезпечують можливість одержання об'єктивної порівняльної оцінки:

- однаковість оцінювання;
- однаковість методології розрахунків показників у різних джерелах інформації;
- однаковість в обсязі складових частин показника, що включені до розрахунку;
- однаковість календарних термінів при порівнянні в часі.

Так як метод порівняння не розкриває в повному обсязі причини і фактори, що можуть привести до загроз економічної безпеки авіапідприємства, тому одним з методів визначення рівня економічної безпеки може бути функціональний аналіз.

На підставі результатів функціонального аналізу можна підготувати програму підтримки відповідного рівня економічної безпеки авіапідприємства.

Алгоритм проведення такого аналізу включає:

- виявлення негативних проявів по загрозах економічним інтересам об'єктивного і суб'єктивного характеру;

- структуризацію прийнятих до моменту оцінки заходів для усунення негативних впливів, що пов'язані з діяльністю, та відповідають змісту кожного з функціональних складових;
- складання якісних і кількісних характеристик функціональних складових на основі їхньої ролі в усуненні негативних впливів;
- формування інтегральної оцінки рівня економічної безпеки;
- зіставлення отриманої поточної оцінки з наявними оцінками за минулий і аналогічний період по господарській діяльності підприємства;
- визначення причин недостатньої результативності заходів для нейтралізації чи усуненню погроз економічним інтересам;
- підготовку рекомендацій по додаткових заходах, щодо коректування характеристик і показників функціональних складових у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Визначення рівня економічної безпеки авіапідприємства може проводитися також за допомогою фундаментальної діагностики, що дає можливість побачити повну картину її фінансового стану (табл. 3).

В свою чергу існують різні методи рейтингової оцінки рівня економічної безпеки авіапідприємства, на підставі яких можна визначити рейтинг авіапідприємств України.

Н. Свиридова визначає, що рейтинг підприємства – це система порівняльної оцінки діяльності, яка заснована на фінансових показниках роботи і даних балансу.

Рейтинговий підхід дає можливість знайти значення показників, за допомогою яких можна визначити рівень економічної безпеки. У світовій практиці існує три основних методи побудови рейтингу:

- номерний – полягає в побудові значень показників фінансового стану і присвоєння кожному з цих значень визначеного місця в рейтингу;
- бальний – дозволяє здійснити оцінку фінансового стану підприємства в балах, привласнених йому по кожному оціночному показнику. Зведена бальна

Визначення рівня економічної безпеки авіапідприємства за допомогою фундаментальної діагностики

Параметри контролю	Рівень фінансової кризи підприємства		
	Легкий	Глибокий	Катастрофа
Чистий грошовий потік	Зниження ліквідності грошового потоку	Від'ємне значення чистого грошового потоку	Різде від'ємне значення чистого грошового потоку
Ринкова вартість	Стабілізація ринкової вартості	Тенденція до зниження ринкової вартості	Обвальне зниження вартості
Структура капіталу підприємства	Зниження коефіцієнту автономії	Зріст коефіцієнту та зниження ефекту фінансового леверіджу	Відсутність ефекту фінансового леверіджу
Склад фінансових зобов'язань	Збільшення суми та питомої ваги короткострокових фінансових зобов'язань	Високий коефіцієнт невідкладних фінансових зобов'язань	Дуже високий коефіцієнт невідкладних фінансових зобов'язань
Склад активів	Зниження коефіцієнту абсолютної платоспроможності	Суттєве зниження коефіцієнтів абсолютної та поточної платоспроможності	Абсолютна неплатоспроможність через відсутність грошових засобів
Склад поточних витрат	Тенденція до зростання рівня змінних витрат	Високий коефіцієнт операційного леверіджу при тенденції до зростання рівня змінних витрат	Дуже високий коефіцієнт операційного леверіджу при тенденції до зростання загального рівня поточних витрат
Фінансові ризики	Збільшення коефіцієнту вкладення капіталу в зоні критичного ризику	Переважає вкладення капіталу в зоні критичного ризику	Значна доля вкладення капіталу в зоні катастрофічного ризику

оцінка дає можливість визначити приналежність останнього до тієї чи іншої групи підприємств;

- індексний – дозволяє робити розрахунок індексу кожного з оціночних показників фінансового стану підприємства. Розрахунки можуть проводитися щодо базисних даних чи середніх значень, розрахованих за ряд років. Після складання індексів за окремими показниками переходять до розрахунку комбінованих індексів, попередньо зваживши індивідуальні індекси по їхній частки в сукупності. Головний критерій, по якому оцінюються підприємства, - якісні показники роботи підприємства.

Метод рейтингової оцінки прогнозування банкрутства був запропонований Дж. Аргенти. Даний метод одержав скорочену назву «А - рахунок». На підставі цього методу кожному фактору (показнику) привласнюють визначену кількість балів і розраховують показник Аргенти «А-рахунок», що характеризує кризу управління (табл. 4). В ході досліджень Аргенти визначив, що більшість компаній проходять через три стадії:

1. Недоліки. Компанії, що наближаються до банкрутства, роками демонструють ряд недоліків, очевидних задовго до фактичного банкрутства.

2. Помилки. Унаслідок нагромадження цих недоліків компанія може зробити помилку, що веде до банкрутства (компанії, що не мають недоліків, не роблять помилок, що ведуть до банкрутства).

3. Симптоми. Зроблені компанією помилки ведуть до неплатоспроможності та збитковості.

При розрахунку А-рахунка визначеної компанії необхідно ставити або кількість балів згідно Аргенти, або «0» – проміжні значення не допускаються. Кожному фактору (показнику) привласнюють визначену кількість балів і розраховують агрегирований показник А-рахунок.

На наш погляд, метод А-рахунку не може в даний час застосовуватись при визначенні оцінки рівня економічної безпеки авіапідприємств України:

Таблиця 4

Метод А-рахунку

Недоліки	Бал для компанії	Бал згідно Аргенті
Директор – автократ		8
Голова ради директорів, який є директором		4
Пасивність ради директорів		2
Внутрішнє протиріччя в раді директорів (зза розходження в знаннях та навичках)		2
Слабкий фінансовий директор		2
Недостача професійних менеджерів середньої та нижньої ланки (поза ради директорів)		1
Недоліки системи обліку:		3
Відсутність бюджетного контролю		3
Відсутність прогнозу грошового потоку		3
Відсутність системи управлінського обліку витрат		3
В'яла реакція на зміни (поява нових продуктів, технологій, ринків, методів організації праці і т.д.)		15
Максимально можлива сума балів		43
«Прохідний бал»		10
<i>Якщо сума більше 10, недоліки в управлінні можуть привести до серйозних помилок</i>		
<u>Помилки</u>		
Занадто висока доля позичкового капіталу		15
Недостача оборотних засобів через занадто швидкого зростання бізнесу		15
Наявність значного проекту (провал такого проекту наражає компанію на серйозну небезпеку)		15
Максимально можлива сума балів		45
«Прохідний бал»		15
<i>Якщо сума балів на цій стадії більше або дорівнює 25, компанія наражається на небезпеку</i>		
<u>Симптоми</u>		
Погіршення фінансових показників		4
Використання «творчого бухобліку»		4
Нефінансові ознаки неблагополуччя (погіршення якості, зменшення долі ринку)		4
Остаточні симптоми кризи (судові позики, відставки)		3
Максимально можлива сума балів		12
Максимально можливий А-підрахунок		100
«Прохідний бал»		25
Більшість успішних компаній		5 – 18
Компанії, які відчувають серйозні ускладнення		35 - 70
<i>Якщо сума балів більше 25, компанія може збанкрутити на протязі найближчих п'яти років. Чим більше А-рахунок, тим скоріше це відбудеться.</i>		

- по-перше, це пов'язано з тим, що на відмінну від західних підприємств, де значний уклін проводиться саме на якісне управління підприємством, чого не можливо відмітити про підприємства України, даний метод був розроблений для визначення кризи управління;

- по-друге, згідно з цим методом не можливо проставити проміжні значення, що в силу невизначеності (існує момент ризику) в деяких випадках, дуже важко визначити яку кількість балів необхідно ставити («0» або «бал по Аргенти»);

- по-третє, в бухгалтерському обліку України не існує поняття «творчий бухоблік» (є бухгалтерський та податковий облік, які суворо регламентуються законодавством України). Тому, стає не зрозумілим, яку кількість балів необхідно проставляти по даній статті;

- четверте, є не визначеність стосовно того, хто повинен проставляти кількість балів (зацікавлена особа – співробітник адміністративного апарату, чи незалежний експерт). Якщо це співробітник адміністративного апарату, то існує ймовірність неадекватності проставляння балів до 1 блоку – «Недоліки», а якщо це незалежний експерт (людина ззовні) – то момент невизначеності знову має місце, так як дана особа не може в повній мірі володіти ситуацією, яка склалася на підприємстві.

Метод рейтингової оцінки також був запропонований і російськими вченими. Для визначення рівня ризику і визначення неплатоспроможності підприємства, Г.А.Сазонова розглянула рейтингове число R (1).

$$R = 2 * K_1 + 0,1 * K_2 + 0,08 * K_3 + 0,45 * K_4 + K_5, \quad (1)$$

де K_1 – коефіцієнт забезпеченості власними засобами ($K_1 \geq 0,1$);

K_2 – коефіцієнт поточної ліквідності ($K_2 \geq 2$);

K_3 – інтенсивність обороту авансуемого капіталу, що характеризує обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), що приходить на 1 грн. засобів, вкладених у діяльність підприємства ($K_3 \geq 2,5$);

K_4 – коефіцієнт менеджменту, який характеризує відношення прибутку від реалізації до величини виручки від реалізації ($K_4 \geq (n-1)/r$, де r – дисконтна

ставка Нацбанку);

K_5 – рентабельність власного капіталу – відношення балансового прибутку до власного капіталу ($K_5 \geq 0,2$).

На основі даного методу, при повній відповідності значень фінансових коефіцієнтів мінімальне нормативне значення рейтингового числа буде дорівнює одиниці, значення менше одиниці вказує на незадовільний фінансовий стан авіапідприємства.

В свою чергу, А.Д.Шеремет і Р.С. Сайфулин, запропонували в загальному виді алгоритм порівняльної рейтингової оцінки фінансового стану, рентабельності і ділової активності підприємства у виді послідовності наступних дій:

1. Вихідні дані представляються у виді матриці (a_{ij}) , тобто таблиці, де по рядках записані номери показників ($i=1,2,3, \dots, n$), а по стовпцях – номери авіапідприємств ($j = 1,2,3, \dots, m$).

2. По кожному показнику знаходиться максимальне значення і заноситься в стовпець умовного еталонного авіапідприємства ($m + 1$).

3. Вихідні показники матриці a_{ij} стандартизуються у відношенні відповідного показника еталонного авіапідприємства по формулі

$$x_{ij} = \frac{a_{ij}}{\max(a_{ij})}, \quad (2)$$

де x_{ij} – стандартизовані показники стану j – го авіапідприємства.

4. Для кожної аналізованої авіапідприємствазначення її рейтингової оцінки визначається по формулі

$$R_j = \sqrt{(1-x_{1j})^2 + (1-x_{2j})^2 + \dots + (1-x_{nj})^2}, \quad (3)$$

де R_j – рейтингова оцінка для j - го авіапідприємства; $x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj}$ – стандартизовані показники j - го аналізованого авіапідприємства.

5. авіапідприємстваупорядковуються (ранжируються) у порядку зменшення рейтингової оцінки.

Найвищий рейтинг має авіакомпанія з мінімальним значенням R .

Перевага даної методики полягає в тому, що немає ніяких обмежень кількості порівнюваних показників і авіапідприємств.

Більш того, алгоритм одержання рейтингової оцінки може бути модифікований, тобто можна використовувати одну з нижче наступних формул:

$$A. R'_j = \sqrt{a_{1j}^2 + a_{2j}^2 + \dots + a_{nj}^2}, \quad (4)$$

$$B. R''_j = \sqrt{k_1 a_{1j}^2 + k_2 a_{2j}^2 + \dots + k_n a_{nj}^2}, \quad (5)$$

$$C. R'''_j = \sqrt{k_1 (1 - x_{1j})^2 + k_2 (1 - x_{2j})^2 + \dots + k_n (1 - x_{nj})^2}, \quad (6)$$

де, k_1, k_2, \dots, k_n – вагові коефіцієнти показників, призначувані експертом.

Формула (А) визначає рейтингову оцінку для j -го аналізованого авіапідприємства по максимальному віддаленню від початку координат, а не по мінімальному відхиленню від авіапідприємства – еталона. Таким чином, найвищий рейтинг має авіакомпанія, у якого сумарний результат по всіх односпрямованих показниках вище, ніж в інших.

Формула (В) є модифікацією від формули (А). Вона враховує значимість показників, обумовлену експертним шляхом.

Формула (С) є аналогічною модифікацією основної формули розрахунку рейтингу. Вона враховує значимість окремих показників при розрахунку рейтингової оцінки стосовно авіапідприємства – еталону.

Модифікований алгоритм одержання рейтингової оцінки також має свої переваги:

- запропонована методика базується на комплексному, багатомірному підході до оцінки такого складного явища як фінансова діяльність авіапідприємства;

- рейтингова оцінка фінансової діяльності авіапідприємства здійснюється на основі даних публічної звітності авіапідприємства;

- рейтингова оцінка є порівняльною. Вона враховує реальні досягнення всіх конкурентів;

- для одержання рейтингової оцінки використовується гнучкий обчислювальний алгоритм, що реалізує можливості математичної моделі порівняльної комплексної оцінки виробничо-господарської діяльності авіапідприємства.

В результаті експрес – діагностики фінансового стану національного перевізника можна одержати ряд основних показників (індикаторів), на основі яких можна визначити рівень його економічної безпеки. Але, як часто буває, ряд показників можуть знаходитися на рівні своїх граничних значень, а ряд показників виходити за їхні межі. Тому на підставі таких даних часом дуже важко визначити рівень економічної безпеки авіапідприємства.

Визначити рівень економічної безпеки в даному випадку може допомогти метод дискримінантного аналізу. Даний метод був запропонований західним економістом Альтманом (Edvard I. Altman). Метою дослідження Альтмана було знайти емпіричне рівняння деякої дискримінантної границі, що розділить усі можливі поєднання показників (коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності) на два класи:

- поєднання показників, при яких підприємство збанкрутує (втрата економічної безпеки);
- поєднання показників, при яких банкрутство підприємству не загрожує (збереження економічної безпеки підприємства).

Таким чином, для побудови даної моделі з використанням методу дискримінантного аналізу здійснюються наступні етапи:

1. Формування вибірки підприємств аналогічного типу, що містять як збанкрутілі підприємства, так і підприємства що уникли банкрутства.
2. Визначення складу показників, що характеризують фінансовий стан підприємства.
3. Розбивка сформованої сукупності підприємств на дві групи: підприємства – банкрути і підприємства, що перебороли кризу і вижили, - і їхній опис за допомогою обраної системи фінансових показників.

4. Формалізоване представлення вихідних даних у виді деяких формальних конструкцій.

5. Побудова дискримінантної (розподільчої, класифікуючої) функції і її ідентифікація.

6. Визначення статистичних оцінок параметрів розподілу дискримінантної функції.

Використовуючи дискримінантний аналіз, Альтман визначив параметри кореляційної лінійної функції, що описує положення дискримінантної границі між двома класами підприємств у просторі коефіцієнтів поточної ліквідності (покриття) і фінансової залежності:

$$Z = a_0 + a_1 * K_{\Pi} + a_2 * K_{\text{фз}}, \quad (7)$$

де Z – показник функції, що класифікує; a_0 - постійний фактор; K_{Π} - коефіцієнт покриття (поточної ліквідності); $K_{\text{фз}}$ - коефіцієнт фінансової залежності; a_1 і a_2 - параметри, що показують ступінь і спрямованість впливу коефіцієнта покриття і коефіцієнта фінансової залежності на імовірність банкрутства.

В результаті всіх досліджень була отримана кореляційна модель:

$$Z = - 0,3877 - 1,0736 * K_{\Pi} + 0,0579 * K_{\text{фз}} \quad (8)$$

Рівняння дискримінантної границі визначається рівністю $Z = 0$. Для підприємств, у яких $Z = 0$, імовірність збанкрутувати складає 50 %. Якщо $Z < 0$, то імовірність банкрутства менше 50 % і далі знижується в міру зменшення Z . Якщо $Z > 0$, то імовірність банкрутства більше 50 % і зростає зі збільшенням Z .

Знаки параметрів a_1 і a_2 функції, що класифікує, відбивають характер і економічний зміст впливу відповідних показників. Параметр a_1 негативний - тому чим більше коефіцієнт поточної ліквідності, тим менше показник Z і тим менше імовірність банкрутства підприємства. У той же час параметр a_2 позитивний, тому чим вище коефіцієнт фінансової залежності, тим більше Z і, отже, вище імовірність банкрутства підприємства.

Помилка прогнозу при використанні двухфакторної моделі оцінюється

інтервалом $\Delta Z = \pm 0,65$.

У свою чергу, дана двухфакторна модель Альтмана не дає повного представлення про фінансовий стан авіапідприємства, тому що розглядається невелика кількість показників.

Тому, на підставі дослідження 22 аналітичних показників, Альтманом було відібрано п'ять показників, що мають найбільше значення при імовірності банкрутства підприємства. У результаті нового дослідження модель Альтмана одержала наступний вид [3, 72, 100]:

$$Z = 1,2 * x_1 + 1,4 * x_2 + 3,3 * x_3 + 0,6 * x_4 + 1,0 * x_5 , \quad (9)$$

де x_1 – показник ліквідності (оборотний капітал / всього активів); x_2 – показник прибутковості (нерозподілений прибуток / всього активів); x_3 – показник стійкості (доходи до відрахування податків і відсотків / всього активів); x_4 – показник платоспроможності (курсова вартість акцій / балансова вартість боргових зобов'язань); x_5 – показник активності (обсяг реалізації / всього активів).

В залежності від значення Z імовірність банкрутства може відбутися у випадку:

- $Z < 1,81$ – імовірність банкрутства дуже висока;
- $1,81 < Z < 2,765$ – імовірність банкрутства середня;
- $2,765 < Z < 2,99$ – імовірність банкрутства невелика;
- $Z > 2,99$ – імовірність банкрутства незначна.

На думку Альтмана, за допомогою п'ятифакторної моделі прогноз банкрутства на обрії в один рік можна установити з точністю до 95 %, на обрії в два роки з точністю до 83 % .

З нашої точки зору, ми вважаємо, що для встановлення точності прогнозу по методу Альтмана для українських підприємств стверджувати з такою впевненістю не можна. Це впливає з того, що структура обчислення показників і застосовуваного балансу авіапідприємств для знаходження розрахункових показників в Україні має розбіжність з аналогами у світових

країнах, структура функціонування авіапідприємств, а також економік знаходяться на різних рівнях розвитку.

У даному випадку А.Н. Чекменьов пропонує використовувати оцінку ступеня ризику недосягнення мети (труднощі досягнення мети) для кожного показника окремо (локальні труднощі) і для обраної системи показників у цілому (інтегральні труднощі).

Для кожного показника x_i на основі заданих мінімальних і максимальних його значень x_i^{\min} і x_i^{\max} визначається нормоване значення i -го показника

$$\mu_i = \frac{x_i - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}, \quad 0 < \mu_i < 1 \quad (10)$$

Локальна оцінка труднощів по i -му показнику визначається як величина

$$d_i = \frac{\varepsilon_i(1 - \mu_i)}{\mu_i(1 - \varepsilon_i)}, \quad 0 < d_i < 1 \quad (11)$$

де $\varepsilon_i \leq \mu_i$ - граничне значення показника, $0 < d_i < 1$.

Інтегральна оцінка труднощів для розглянутого підприємства

$$d = 1 - \prod_{i=1}^n (1 - d_i)^{\alpha_i}, \quad (12)$$

де n – число показників; $\alpha_i > 0$ - ваги показників, що вводяться в модель ззовні, найчастіше за допомогою експертних оцінок; $\sum_{i=1}^n \alpha_i = 1$. Якщо ваги

невідомі, то логічно розглядати їх рівними $\alpha_i = \frac{1}{n}$.

Логарифмічне перетворення оцінки d уможливорює порівняння результатів по оцінці (3.3) з іншими, тому що в даному випадку вона буде задовольняти умові «чим більше, тим краще». У даному випадку d – оцінка труднощів досягнення стану фінансової стійкості з формули (3.11); d_0 – фіксоване значення труднощів, що відповідає повній фінансовій неспроможності підприємства ($d_0 \leq d$).

$$Z_R = \ln \frac{1}{1-d_0} - \ln \frac{1}{1-d} \quad (13)$$

На основі наведеного розрахунку, для визначення стану підприємства по методу Альтмана, ми вважаємо, що за рахунок обчислення великої кількості показників, даний вид аналізу приводить до трудомісткого процесу визначення економічної безпеки авіапідприємства.

В свою чергу, фінансовий аналітик У.Бівер рекомендував використовувати тренди показників для діагностики банкрутства. Система даних показників наведена в табл. 5.

Таблиця 5

Система показників У.Бівера

Показник	Розрахунок	1	2	3
Коефіцієнт Бивера	(Чистий прибуток - амортизація) / (довгострокові зобов'язання + короткострокові зобов'язання)	0,4 – 0,45	0,17	- 0,15
Рентабельність активів (%)	Чистий прибуток/ активи	6-8	4	-22
Фінансовий леверидж	(Довгострокові зобов'язання + короткострокові зобов'язання) / активи	<=37	<=50	<=80
Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом	(Власний капітал + позаоборотні активи) / активи	0,4	0,3	0,06
Коефіцієнт покриття	Оборотні активи / короткострокові зобов'язання	3,2	<=2	<=1

Примітка: перший стовпчик значень – показники для благополучних компаній, другий – попереджає про банкрутство за 5 років, третій за 1 рік.

На основі даної таблиці необхідно відмітити, що при підрахунку даних трендів по авіакомпаніям України, деякі показники можуть бути в межах допустимих значень по тренду, а деякі виходити за його межі. Тому, на нашу думку, в даній ситуації буде дуже важко визначити та попередити банкрутство авіапідприємства.

Деякі вчені при визначенні оцінки фінансового стану підприємства використовують метод побудови зон. Дана оцінка визначається на підставі п'яти фінансових показників: коефіцієнт рентабельності активів ($R_A > 20\%$), коефіцієнт чутливості ($K_ч > 0,5$), коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл} > 2$),

коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами оборотних активів ($K_{з.в.з.} > 0,1$), коефіцієнт оборотності активів ($K_{oa} > 3$), що можуть знаходитися в наступних зонах (рис. 8). На підставі розрахунків по даних показниках можна визначити рівень економічної безпеки авіапідприємств і знайти її області.

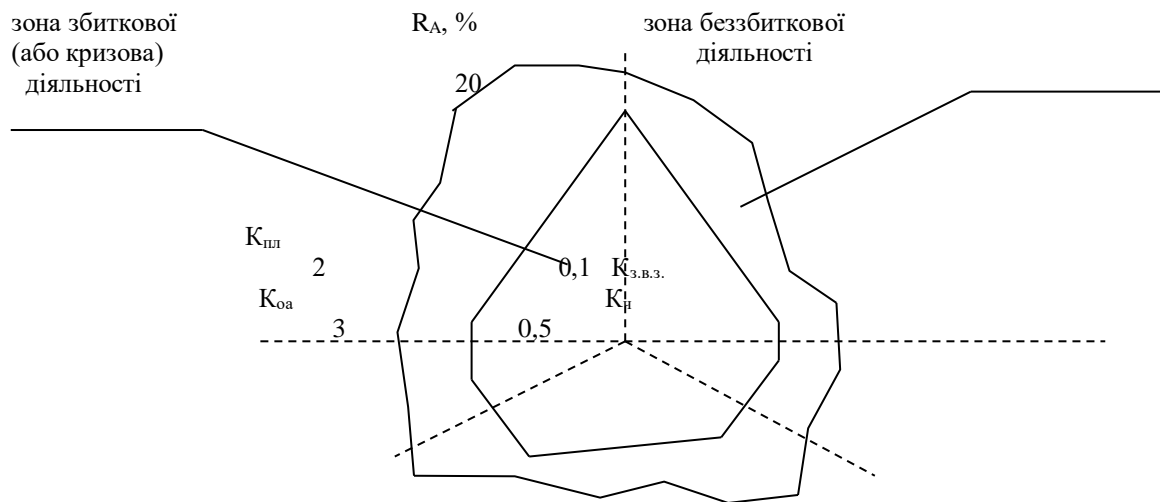

Рис. 8 N – мірна параметрична зональна інтерпретація фінансового стану підприємства

Критерій оцінки визначення рівня економічної безпеки українських підприємств був запропонований А.В.Козаченко і має наступний вид:

$$P_{е.б.} = B\Gamma^t : \Gamma_{е.б.}^t, \quad (14)$$

де, $B\Gamma^t$ – брутто – інвестиції авіапідприємствав році t ; $\Gamma_{е.б.}^t$ – інвестиції авіапідприємствав році t , які необхідні для забезпечення її економічної безпеки.

Чим ближче величина співвідношення (3.14) до 1, тим вище рівень економічної безпеки авіапідприємства.

В свою чергу, структура брутто – інвестицій авіапідприємствамає наступний вигляд:

$$B\Gamma^t = Pr_p^{пот} + P\Gamma_{м.л.} + Kp^t(1-KC:100) - \Delta Am_t, \quad (15)$$

де $Pr_p^{пот}$ – прибуток, який реінвестується в поточному році; $P\Gamma_{м.л.}$ – реінвестиємі накопичення минулих років; Kp^t – величина кредиту банку, яка відповідає року t ; KC – кредитна ставка банку по довгостроковим кредитам; ΔAm_t – скоректирована величина амортизаційних відрахувань.

При допомозі даного розрахунку можливо розрахувати вплив інфляції на величину засобів, які потрібні для простого відтворення капіталу авіапідприємства.

Для визначення величини інвестицій авіапідприємства в році t необхідно брати до уваги засоби, що направляються на інвестиційну підтримку інтересів авіапідприємства при його взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища – споживачі перевезень ($I_{с.п.}$), а також інвестиції, які направляються на підтримку створення умов, які забезпечують економічну безпеку згідно з діями внутрішнього блоку ($I_{у.з.е.б.}$)

$$I_{е.б.} = I_{с.п.} + I_{у.з.е.б.} \quad (16)$$

До засобів, що направляються на інвестиційну підтримку інтересів авіапідприємства при його взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища можна вважати інвестиції, які направлені на адаптацію до нововведення (I_a), так як майже всі авіапідприємства шукають нові шляхи поповнення прибутку. Тому, можна вважати, що $I_{с.п.} = I_a$.

Інвестиції, які направлені на підтримку створення умов, які забезпечують економічну безпеку мають також залежність від наступних чинників:

- Інвестицій, які призначені для мінімізації витрат авіапідприємства (I_M);
- Інвестицій, які направлені на розширення та диверсифікацію авіапідприємства ($I_{р.д.}$);
- Інвестицій, які призначені для фінансування розширення сфери використання послуг організацій інфраструктури (I_B).

Зв'язок залежності цих чинників може бути представлений наступною формулою:

$$I_{у.з.е.б.} = I_M + I_{р.д.} + I_B \quad (17)$$

На основі визначення показника рівня економічної безпеки, для авіапідприємств, що працюють в умовах конкуренції, згідно з А.В.Козаченко, існують наступні рівні економічної безпеки: підтримуючий, мінімальний, дуже

низький, низький, середній, високий, дуже високий.

Необхідно відмитити, що на сьогоднішній день інвестиційну підтримку серед авіапідприємств України має не значна кількість авіапідприємств, хоча рівень економічної безпеки інших авіапідприємств не поступається одному відсотковому. Тому, стверджувати, що за допомогою лише інвестицій можна підняти рівень економічної безпеки авіапідприємств не є доцільним.

Досліджуючи проблему визначення оцінки економічної безпеки підприємств, був наведений розрахунок сукупного критерію економічної безпеки підприємства. В основу даного розрахунку входять внутрішні функціональні складові підприємства, оцінка яких розраховується на основі сукупного відвернутого збитку, загально понесеним витратам на реалізацію заходів для забезпечення функціональної складової та загальному понесеному збитку по функціональній складовій.

$$K_{c.e.б.} = \sum_{i=1}^n k_i * d_i, \quad (18)$$

де $K_{c.e.б.}$ – сукупний критерій економічної безпеки;

k_i – величина одиничного критерію по i – й функціональній складовій економічної безпеки підприємства;

d_i – питома вага значимості i – й функціональної складової економічної безпеки підприємства;

n – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства, по яких розраховуються одиничні критерії.

По ствердженню Є. Олейникова, величина одиничного критерію по i –ой функціональній складовій економічної безпеки підприємства повинна прагнути до максимуму. Слід зазначити, що до основних функціональних складових економічної безпеки підприємства були віднесені: фінансова складова, інтелектуальна та кадрова складова, ринкова складова, техніко-технологічна складова, політико-правова складова, екологічна складова, інтерфейсна складова, інформаційна складова та силова складова. Таким чином, якщо кожна

з наведених складових буде прагнути до максимуму, тоді і сукупний критерій економічної безпеки буде прагнути до максимуму. Під максимумом, в даному випадку, слід вважати найбільше значення сукупного показника економічної безпеки, який розраховується для декількох періодів по підприємству, або ж для декількох підприємств за визначений період.

Для визначення питомої ваги значимості i – ої функціональної складової економічної безпеки підприємства було запропоновано проводити аналіз (оцінку) питомої ваги функціональних збитків в загальному сукупному збитку. Причому, $\sum d_i = 1$.

На нашу думку, розрахунок економічної безпеки авіапідприємств України, за Є. Олейниковим, був би доцільним, якщо б з боку авіапідприємств виконувались наступні розрахунки:

- розрахунок сукупного відвернутого збитку;
- розрахунок загально понесених витрат на реалізацію заходів для забезпечення функціональної складової;
- розрахунок загально понесених збитків по функціональній складовій.

Як показує практичний досвід, зазначені підрахунки не проводить жодна авіакомпанія в Україні. Тому, на основі наведеного розрахунку, на сьогоднішній день, ми вважаємо є складним знаходження оцінки економічної безпеки авіапідприємства за даним методом. Зважаючи на цілі виконуваного дисертаційного дослідження та аналіз різних методичних підходів до визначення оцінки економічної безпеки авіапідприємства, дозволив нам запропонувати власний розрахунок, щодо визначення оцінки економічної безпеки авіапідприємства. Виходячи з поняття «економічна безпека авіапідприємства», вважаємо, що до складу економічної безпеки авіапідприємства можуть входити різноманітні функціональні складові, які відображають напрямки економічної безпеки авіапідприємств. Тому, на наш погляд, для кожної авіапідприємствасклад основних внутрішніх функціональних складових може бути наступний:

- фінансова складова;

- техніко-технологічна складова;
- паливна складова;
- екологічна складова;
- кадрова складова;
- правова складова;
- інформаційна складова;
- складова безпеки руху.

Слід зазначити, що в межах кожної авіапідприємства для отримання більш точної оцінки економічної безпеки даний перелік внутрішніх функціональних складових може бути більш розширеним. Для розрахунку оцінки економічної безпеки авіапідприємства необхідно застосувати її поетапне визначення:

- на першому етапі авіакомпанія визначає перелік внутрішніх функціональних складових та їх вплив (питому вагу) на економічну безпеку авіапідприємства;

- другий етап полягає в знаходженні показників, які можуть входити до складу внутрішніх функціональних складових та серед них визначають найбільш вагомий для підрахунку показника економічної безпеки авіапідприємства;

- на третьому етапі проводиться розрахунок показника економічної безпеки по кожній складовій;

- на четвертому етапі авіакомпанія розраховує сукупний показник економічної безпеки та визначає рівень економічної безпеки.

З проведеного дослідження зазначимо, що основною внутрішньою складовою для будь – якої авіапідприємства є фінансова складова, до якої належить група фінансових показників, які характеризують фінансову безпеку авіапідприємства. Показниками даної складової можуть виступати наступні показники: показники оцінки майнового стану авіапідприємства, показники ліквідності та платоспроможності, показники фінансової стійкості, показники оцінки рентабельності та інш. Для розрахунку часткового функціонального

показника по даній складовій економічній безпеці авіапідприємства, на нашу думку, слід брати до уваги рентабельність основної діяльності авіапідприємства. На відміну від інших розглянутих функціональних складових, це єдина складова, за допомогою якої авіакомпанія – конкурент, може проаналізувати фінансовий стан зацікавленої **авіапідприємства** та дати її приблизну оцінку економічній безпеці. Розрахунок даних показників можна зробити на основі балансу та звіту про фінансові результати **авіапідприємства**, що є документами статистичної звітності.

Для розрахунку оцінки економічній безпеці авіапідприємства, інші функціональні складові носять інформацію конфіденційного характеру. Тому, витік будь – якої інформації з авіапідприємства може привести до загрози економічній безпеці авіапідприємства. Кожна авіакомпанія повинна розробити організаційні заходи, щодо захисту комерційної інформації та шляхів її проходження.

На наш погляд, організаційним заходом, щодо захисту фінансової складової може бути розроблений нами процес забезпечення фінансової складової економічній безпеці авіапідприємства, який представлений схемою забезпечення фінансової складової економічній безпеці авіапідприємства (рис. 9). На підставі даного рисунку видно, що процес забезпечення фінансової складової має наступні етапи: на першому етапі необхідно виявити та провести аналіз загроз негативного впливу як зовнішнього так і внутрішнього середовища, а також форс-мажорних обставин, які можуть виникнути в авіапідприємства; на другому етапі проводиться оцінка поточного рівня фінансової складової економічній безпеці авіапідприємства, яка необхідна для визначення комплексу заходів щодо її забезпечення, який планується на третьому етапі. На основі четвертого етапу проводиться оцінка витрат щодо заходів по забезпеченню фінансової складової економічній безпеці авіапідприємства, і як кінцевий результат – визначається оперативна реалізація запланованих дій в процесі виконання авіакомпанією своєї фінансово – господарської діяльності.

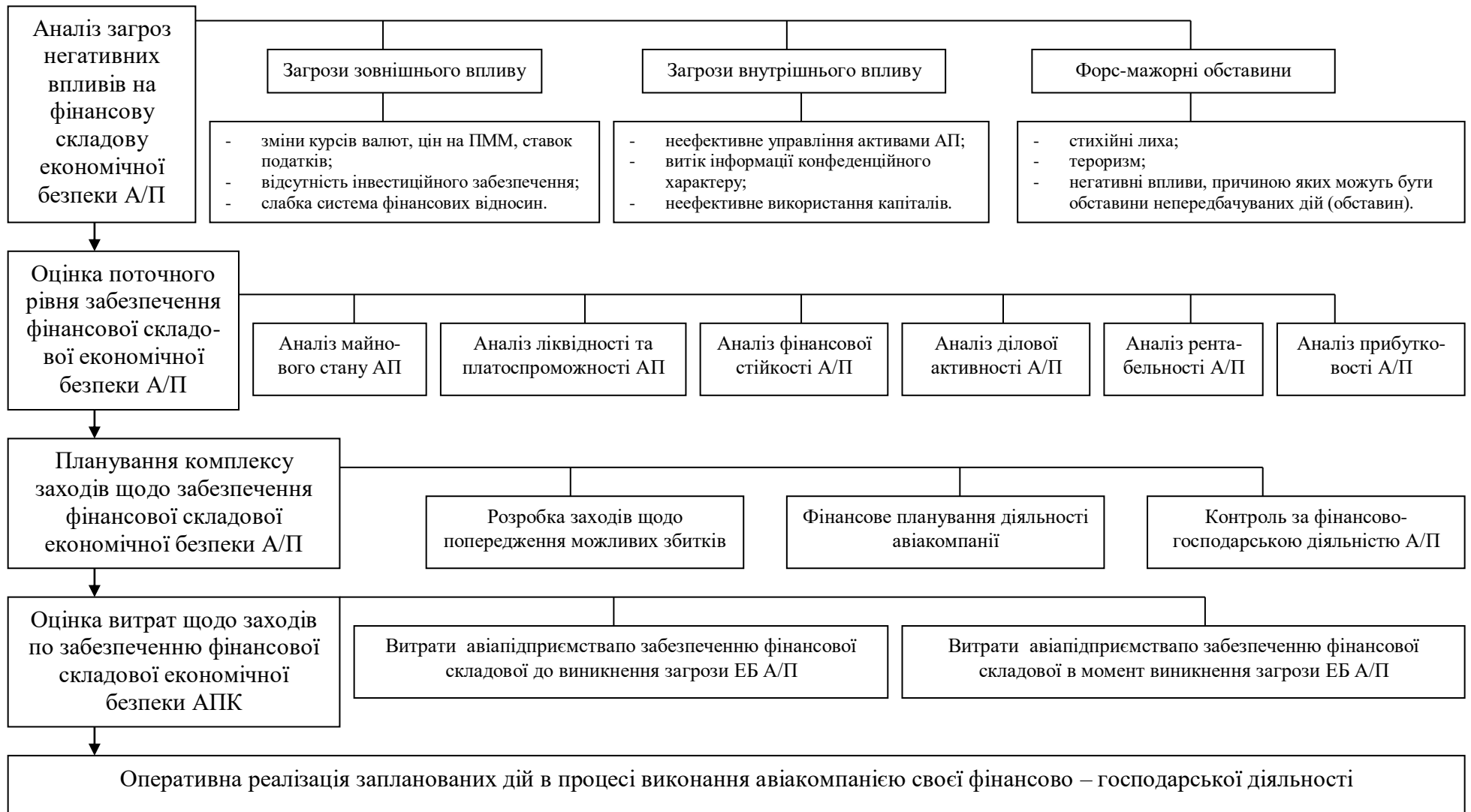

Рис. 9 Схема забезпечення фінансової складової економічної безпеки авіапідприємства

При проведенні аналізу забезпеченості авіапідприємства позаоборотними активами відповідно до кращих світових аналогів, необхідно провести детальний аналіз забезпеченості техніко-технологічної складової економічної безпеки авіапідприємства. При визначені техніко-технологічної складової, кожна авіакомпанія повинна звернути увагу на забезпеченість авіакомпанією повітряними суднами, кількість відпрацьованих годин, кількість рейсів та інш. В Україні є авіапідприємства, які працюють на літаках, які практично вичерпали свій ресурс, а середньодобовий наліт годин по кожному літаку має низькі значення. Тому, на основі проведеного дослідження нами розроблена схема забезпечення техніко-технологічної складової, яка представлена на рисунку 10.

Рис. 10 Схема забезпечення техніко-технологічної складової економічної безпеки авіапідприємства

Як видно з рисунку, забезпечення техніко-технологічної складової економічної безпеки авіапідприємств складається з п'яти етапів:

- на першому етапі проводиться аналіз загроз негативних впливів на техніко-технологічну складову;
- другий етап пов'язаний з проведенням розрахунку показників по техніко-технологічній складовій та порівняння отриманих результатів з результатами попередніх періодів;
- на третьому етапі проводиться оцінка та відбір альтернативних проектів по формуванню комплексу основних фондів;
- на четвертому етапі авіакомпанією проводяться стратегічні заходи по підвищенню рівня забезпеченості техніко-технологічної безпеки;
- на п'ятому етапі виникає реалізація запланованих дій по забезпеченню техніко-технологічної складової.

Процес забезпечення кадрової складової економічної безпеки авіапідприємства може бути визначений організаційною системою управління персоналом. Дана система містить у собі планування, підбір та управління персоналом авіапідприємства.

У даному процесі, на наш погляд, можна виділити наступні етапи забезпечення кадрової складової (рис. 11). Перший етап пов'язаний з проведенням аналізу поточного рівня кадрової складової. При аналізі стану даної складової великий вплив мають показники, на підставі яких можна визначити рівень її забезпечення.

Слід зазначити, що показники кадрової складової доцільно віднести до наступних основних груп показників рівня забезпечення кадрової складової економічної безпеки авіапідприємства:

1. Група показників чисельного складу персоналу авіапідприємства.

Дана група містить у собі такі показники, як середньоспискова чисельність персоналу підприємства, показники плинності кадрів, вікового і соціального складу персоналу авіапідприємства з питомими вагами і динамічною статистикою зазначених показників.

Рис. 11 Схема забезпечення кадрової складової економічної безпеки авіапідприємства

2. Група показників ефективності використання персоналу авіапідприємства.

Ця група індикаторів містить у собі показники продуктивності праці працівників авіапідприємства, частки виручки, валового і чистого прибутку авіапідприємства одного працюючого і т.д.

3. Група показників соціальної сфери авіапідприємства.

До даної групи індикаторів можна включити показники такі як: середня зароботна плата співробітників авіапідприємства в цілому і по окремих професійних групах співробітників, вартість наданих працівникам соціальних пільг на одного співробітника, соціальний склад і т.д.

4. Група показників освітньо-кваліфікаційного потенціалу авіапідприємства.

На підставі показників, які відносяться до даної групи можна дати загальну оцінку рівня інтелектуального потенціалу авіапідприємства в результаті аналізу таких показників: освітньо-кваліфікаційний склад персоналу авіапідприємства, досвід роботи в авіапідприємства та інш. Після проведення аналізу поточного рівня кадрової складової проводиться оцінка загроз негативних впливів та причини їх виникнення, що полегшує проведення планування комплексу заходів по забезпеченню зазначеної складової. Внаслідок проведення розрахунку планової ефективності запропонованих заходів можна приступати до оперативної реалізації запланованих дій. При проведенні оцінки забезпеченості правової складової економічної безпеки авіапідприємстванеобхідно звернути увагу на ефективне і всебічне правове забезпечення діяльності даної авіапідприємства. Виходячи з цього твердження, ми вважаємо, що можна виділити ряд окремих елементів процесу забезпечення правової складової економічної безпеки авіапідприємства (рис. 12). Аналіз загроз негативних впливів на правову складову є основним елементом забезпечення даної складової. Проведення оцінки поточного рівня забезпечення правової складової можна зробити за допомогою розрахунків кількісних та вартісних показників. Кількісні показники, в даному випадку,

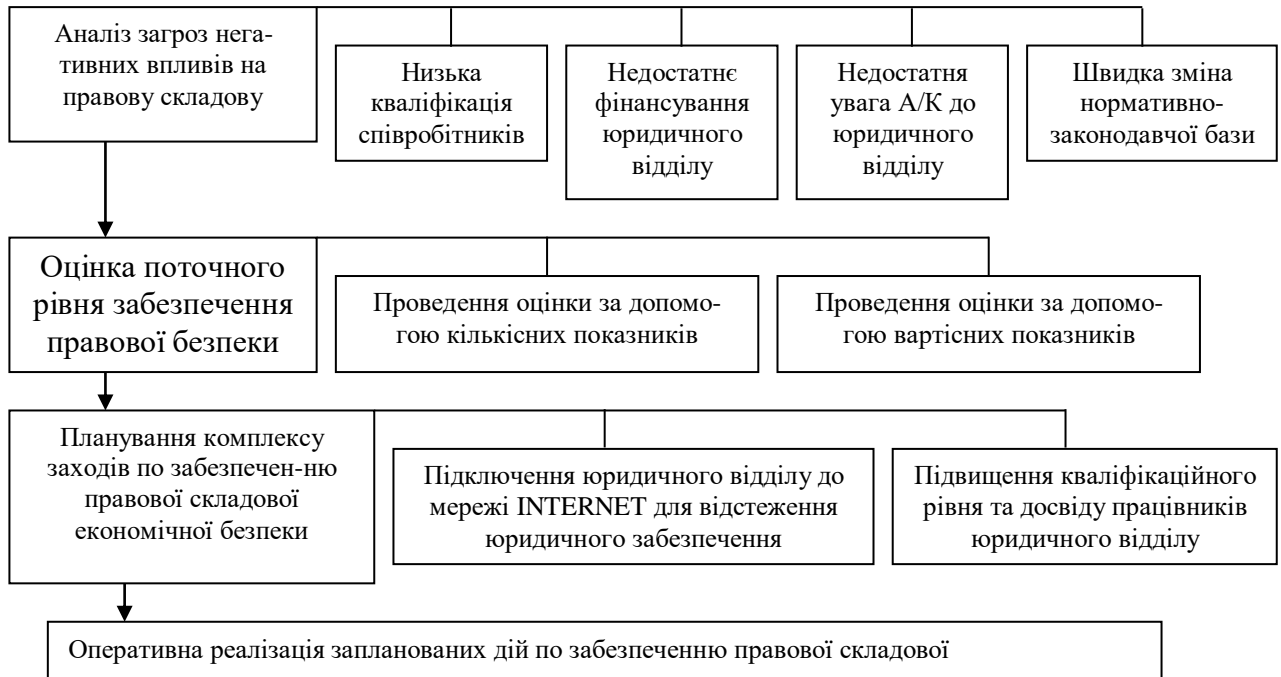

Рис. 12 Схеми забезпечення правової складової економічної безпеки авіапідприємства

показують ступінь охоплення всіх сфер діяльності авіапідприємстваїї юридичною підтримкою. До даних показників можна віднести: питома вага судових і арбітражних розглядів у загальному обсязі господарських договорів авіапідприємства, частка виграних розглядів і т.д. На відміну від кількісних показників, вартісні показники відбивають фінансову ефективність робіт із забезпечення політико-правової безпеки авіапідприємства. Серед цих показників можна виділити такі показники як: питома вага отриманих і сплачених штрафних санкцій у загальній сумі зобов'язань по господарських договорах авіапідприємства, сальдо штрафних санкцій по господарських договорах і т.д.

При проведенні оцінки рівня забезпечення екологічної складової економічної безпеки авіапідприємства, варто акцентувати увагу на наявність штрафних санкцій авіапідприємства, на порушення норм забруднення навколишнього середовища, перевищення припустимих значень концентрації викиду шкідливих речовин і шумових параметрів літаково-вертолітного парку. Ми вважаємо, що розрахунок даного показника необхідно проводити за наступною формулою:

$$\text{ЧФП} = \frac{\text{Сума сплачених штрафних санкцій}}{\text{Загальна сума виставлених штрафних санкцій}} \quad (19)$$

де ЧФП – частковий функціональний показник правової складової економічної безпеки авіапідприємства.

Причому, ЧФП повинен прагнути до мінімуму.

Розглядаючи питання екологічної складової, нами встановлено, що до елементів забезпечення зазначеної складової можна віднести (рис. 13): аналіз загроз негативних дій, оцінку поточного рівня забезпечення екологічної безпеки, планування комплексу заходів по забезпеченню екологічної складової економічної безпеки, розрахунок планової ефективності запропонованих заходів, відбір пріоритетних заходів та оперативну реалізацію запланованих дій по забезпеченню екологічної складової.

Рис. 13 Схема забезпечення екологічної складової економічної безпеки авіапідприємства

При аналізі забезпечення інформаційної складовий економічної безпеки авіапідприємства, насамперед, необхідно звернути увагу на основні елементи інформаційного підрозділу авіапідприємства, правильність дотримання яких обов'язково необхідно для досягнення необхідного рівня забезпечення інформаційної складовий економічної безпеки авіапідприємства(рис. 14).

Рис. 14 Схема забезпечення інформаційної складовий економічної безпеки авіапідприємства

Аналіз стану інформаційної складовий, на нашу думку, як і в попередніх складових, можна проводити за допомогою кількісних та вартісних показників. До кількісних показників можуть входити наступні показники: показник кількості джерел інформації, з яким авіакомпанія має контакти; показник частки співробітників інформаційного відділу авіапідприємства в загальній обліковій чисельності її співробітників і т.д. Вартісні показники визначаються питомою вагою витрат на забезпечення інформаційної безпеки авіапідприємства в її сукупних бюджетних витратах, що показує рівень фінансування робіт із забезпечення інформаційної безпеки даної авіапідприємства.

При розгляді енергетичної (паливної) складової економічної безпеки авіапідприємстванеобхідно визначити її сутність і виявити причини, що негативно впливають на дану складову (рис.15).

Рис. 15 Схема забезпечення енергетичної складової економічної безпеки авіапідприємства

Як видно з рис. 15 для ефективного управління авіакомпанією та недопущення скасування запланованих рейсів, на нашу думку, кожна авіакомпанія може проводити аналіз загроз негативних впливів, визначити оцінку поточного рівня забезпеченості енергетичною складовою та запропонувати комплекс заходів, щодо її забезпеченості. Слід зауважити, що складова безпеки руху є також невід'ємним елементом економічної безпеки авіапідприємства. У зв'язку з цим, на наш погляд, порядок проведення забезпеченості даної складової необхідно проводити за наступними етапами (рис. 16):

- перший етап – проведення аналізу загроз негативних впливів на складову безпеки руху авіапідприємства;

Рис. 16 Схема забезпечення складової безпеки руху економічної безпеки авіапідприємства

- другий етап – визначення оцінки поточного рівня забезпечення безпеки руху;
- третій етап - планування комплексу заходів по забезпеченню складової безпеки руху економічної безпеки авіапідприємства;
- четвертий етап – проведення оцінки витрат щодо заходів по забезпеченню складової безпеки руху економічної безпеки авіапідприємства;
- п'ятий етап - проведення розрахунку планової ефективності запропонованих заходів;
- шостий етап - відбір пріоритетних заходів, щодо забезпечення складової безпеки руху;
- сьомий етап – проведення оперативної реалізації запланованих дій по забезпеченню складової безпеки руху.

Для забезпечення стійкого розвитку авіапідприємствай отримання оцінки її економічної безпеки необхідно визначити зовнішні фактори, які мають суттєвий вплив на внутрішнє середовище авіапідприємства.

В умовах підвищеного рівня конкуренції, недосконаленої системи оподаткування, відсутності державної підтримки національному авіабудуванню та розвитку повітряного транспорту авіакомпанія відчуває вплив динамічної зміни зовнішнього середовища. В свою чергу, кожна авіакомпанія в силу забезпеченості визначеного рівня економічної безпеки по різному реагує на дані зміни. Тому, нами було запропоновано проводити розрахунок показника економічної безпеки авіапідприємстваз урахуванням ранжування внутрішніх та зовнішніх функціональних складових.

Важливим кроком для авіапідприємстває визначення питомої ваги значущості кожної функціональної складової економічної безпеки. Крім того, питому вагу значущості i – ої функціональної складової економічної безпеки авіапідприємстваможна знаходити різноманітними шляхами (рейтинговий метод, ранжування, метод Паттерн).

Бондаренко О.М. пропонує наступну методику знаходження одиниці ваги функціонального критерію по i -ій складовій економічної безпеки

авіапідприємства. Припустимо, що є «n» функціональних складових. Проранжуємо їх натуральними числами від 1 до n, де n – найважливіша складова, n-1 – друга за важливістю складова і т.д. до 1. Де 1 – найменша впливова складова. Очевидно, що послідовність рангів утворює арифметичну прогресію, сума якої $S_n = \frac{n(n+1)}{2} = \frac{n^2+n}{2}$. Тому, якщо розглянути вагу складової

з рангом 1, то вона буде дорівнювати $\frac{2*1}{n^2+n}$, з рангом 2, вага буде дорівнювати

$\frac{2*2}{n^2+n}$, і т.д. Таким чином, вага функціональної складової з рангом n буде

дорівнювати $\frac{2n}{n^2+n}$. На основі наведеного сума рангів буде складати:

$$\sum_{l=1}^n \frac{2l}{n^2+n} = \frac{2}{n^2+n} * \sum_{l=1}^n l = \frac{2}{n^2+n} * \frac{n^2+n}{2} = 1.$$

Для визначення показника економічної безпеки авіапідприємства, який залежить від внутрішніх складових, при застосуванні парної регресії та ранжування можна визначити критерій економічної безпеки авіапідприємства, який може бути представлений формулою (3.20):

$$K_{e.ба/к.} = \sum_{l=1}^n \frac{2l}{n^2+n} * a^{(l)}, \quad (20)$$

де n – кількість внутрішніх функціональних складових ;

l – порядковий номер внутрішньої функціональної складової по ранжуванню;

$a^{(l)}$ – показник зміни величини l-ої функціональної складової, який враховує статистику всіх попередніх років;

$\frac{2l}{n^2+n}$ – вага впливу l-ої функціональної складової економічної безпеки авіапідприємства.

При визначенні показника економічної безпеки авіапідприємстванеобхідно також врахувати вплив зовнішніх функціональних складових. Аналогічно для визначення показника економічної безпеки

авіапідприємства, який залежить від зовнішніх складових можна скористатися формулою (3.21).

$$K_{e.б.а/κ} = \sum_{p=1}^m \frac{2p}{m^2 + m} * b^{(p)}, \quad (21)$$

де m – кількість зовнішніх функціональних складових ;

p - порядковий номер зовнішньої функціональної складової по ранжуванню;

$b^{(p)}$ – показник зміни величини p -ої функціональної складової, який враховує статистику всіх попередніх років;

$\frac{2m}{m^2 + m}$ – вага впливу m -ої функціональної складової економічної безпеки авіапідприємства.

Для визначення сукупного показника економічної безпеки авіапідприємства необхідно сформулювати лінійну аддитивну модель показника економічної безпеки авіапідприємства, з урахуванням ранжування внутрішніх та зовнішніх функціональних складових (формула 3.22).

$$\beta_{a/κ} = \sum_{l=1}^n \frac{2l}{n^2 + n} * a^{(l)} + \sum_{p=1}^m \frac{2p}{m^2 + m} * b^{(p)} =$$

$$2 * \left[\frac{1}{n^2 + n} \sum_{l=1}^n l * a^{(l)} + \frac{1}{m^2 + m} \sum_{p=1}^m p * b^{(p)} \right] \quad (22)$$

В зазначеній формілі значення $a^{(l)}$ ($l = \overline{1, n}$) та $b^{(p)}$ ($p = \overline{1, m}$) відігравали роль показника зміни величини відповідної функціональної складової, який враховує статистику всіх попередніх років. Таким чином, можна зробити висновок, що таким показником при виконанні спеціальних умов може бути, наприклад, коефіцієнт парної регресії.

Розглянемо парну регресію $\overline{v^{(j)}} = \theta^{(j)}t + \gamma^{(j)}$, де $\overline{v^{(j)}}$ – величина функціональної складової (внутрішньої або зовнішньої) з номером j ,

$$\theta^{(j)} - \text{коефіцієнт регресії, } t - \text{ час. Тоді, як відомо, } \theta^{(j)} = \frac{\Delta \sum_{i=1}^{\Delta} t_i v_i^{(j)} - \sum_{i=1}^{\Delta} v_i^{(j)} * \sum_{i=1}^{\Delta} t_i}{\Delta \sum_{i=1}^{\Delta} (t_i)^2 - \left(\sum_{i=1}^{\Delta} t_i \right)^2} -$$

класична формула для коефіцієнта регресії, де Δ - період часового інтервалу – кількість років, $v_i^{(j)}$ - значення функціональної складової з номером j в момент часу t_i (наприклад кінець року).

Нехай n – кількість внутрішніх функціональних складових, а m – зовнішніх, тоді формула (3.22) після перетворень набуває вигляду:

$$\beta_{a/k} = 2 * \left[\frac{1}{n^2 + n} \sum_{l=1}^n l * \frac{\Delta \sum_{i=1}^{\Delta} t_i v_i^{(l)} - \sum_{i=1}^{\Delta} v_i^{(l)} * \sum_{i=1}^{\Delta} t_i}{\Delta \sum_{i=1}^{\Delta} (t_i^{(l)})^2 - \left(\sum_{i=1}^{\Delta} t_i^{(l)} \right)^2} + \frac{1}{m^2 + m} \sum_{p=1}^m p * \frac{\Delta \sum_{j=1}^{\Delta} t_j v_j^{(p)} - \sum_{j=1}^{\Delta} v_j^{(p)} * \sum_{j=1}^{\Delta} t_j}{\Delta \sum_{j=1}^{\Delta} (t_j^{(p)})^2 - \left(\sum_{j=1}^{\Delta} t_j^{(p)} \right)^2} \right] \quad (23),$$

де $\beta_{a/k}$ - показник економічної безпеки авіапідприємства;

t – приведений час (наприклад, приведений час року);

Δ - кількість років (період часового інтервалу);

v – величина функціональної складової.

Природньо, таку модель сукупного показника економічної безпеки авіапідприємства можна назвати лінійною аддитивно-регресійною з врахуванням ранжування внутрішніх та зовнішніх функціональних складових.

На нашу думку, запропонований показник може володіти наступними специфічними властивостями:

- вказувати на умовний рівень економічної безпеки авіапідприємств поточному році в порівнянні з попереднім (крім першого його значення);

- не може використовуватись в наявному вигляді для порівняння з іншими показниками безпеки авіапідприємств, так як враховує тільки величини власних функціональних складових, хоч його можна пристосувати для цього ввівши єдиний масштаб для всіх даних;

- даний показник не є абстрагованим від реального економічного стану для конкретного авіапідприємства і це означає, що при дуже малій статистиці на сьогодні (5 років) не можна встановити для нього ні нижню межу, яка б

відповідала стану банкрутства, ні верхню межу – стан «ідеальної безпеки». Згодом (через років 10) можна буде вирахувати цей показник для авіапідприємств, які мають критичний стан і зробити певні висновки;

- в наявному вигляді цей показник не володіє прогностичними властивостями, хоч за рахунок прогностичних можливостей кореляційно-регресійного аналізу його можна використовувати в ролі певної оцінки найближчого майбутнього (на пару років вперед), знайшовши оцінки і інтервали довіри для всіх функціональних складових.

В свою чергу, незважаючи на серйозні обмеження для використання введеного показника, він володіє наступними позитивними рисами:

- природність і простота сприйняття;
- високий рівень алгоритмічності, а значить легкість комп'ютерних обчислень;
- можливість конденсувати попередні значення (враховувати необхідне минуле) як з точки зору функціональних складових так і з точки зору самого показника (попередніх його значень).

Тема 7. Методи оцінки конкурентоспроможності авіаційних підприємства

Існують різні методи аналізу конкурентних переваг, але найбільш широко розповсюдженими є методи, які характеризують ринкові позиції підприємства (продукції). Вони поділяються на формальні та матричні моделі дослідження окремого виду діяльності (бізнесу) підприємства. Серед формальних методів слід виділити:

- модель М. Портера;
- модель продукт-ринок (І. Ансоффа);
- модель накопиченого досвіду;
- модель ЖЦП (життєвого циклу продукту);
- модель ЖЦТ (життєвого циклу технологій).

До матричних належить:

- модель БКГ;
- метод «Мак-Кінзі»;
- модель Shell/DPM;
- модель Хофера/Шенделя;
- метод ADL;
- метод PIMS.

I. Методи, які характеризують рівень менеджменту підприємства:

- метод комплексного стратегічного аналізу SWOT;
- метод комплексного стратегічного аналізу SPACE;
- метод LOTS;
- метод експертного оцінювання;
- метод картування стратегічних груп.

II. Методи, які характеризують рівень фінансово-економічної діяльності підприємства:

- Методи фінансово-економічного аналізу;
- Методи прогнозування фінансово стану підприємства.

Розглянемо кожен із представлених методів та визначимо особливості їхнього застосування.

Методи, що характеризують ринкові позиції підприємства, доцільно поділити на формальні та матричні моделі дослідження.

Формальні моделі прийнято розуміти в термінології економіко-математичних методів, як відображення економічних процесів і явищ. В ринковій же економіці великого поширення набуло поняття моделі як інструменту вироблення стратегій, не обов'язково формалізованої у вигляді математичних відносин, однак такої, що відображає динамічність процесів у зовнішньому і внутрішньому середовищі. В таблиці 1 представлено формальні моделі дослідження окремого виду діяльності (бізнесу) підприємства, їх переваги та недоліки, а також доцільність застосування.

В основу моделі за М. Портером покладена матриця конкурентної переваги, яка запропонована американським вченим. Вибір стратегії обумовлюється характером конкурентної переваги фірми: за витратами чи через диференціацію продукту, які можна застосовувати як для усього ринку, так і для окремого (сфокусованого) його сегменту. Згідно з моделлю існують три базові конкурентні стратегії:

- 1) лідерства у витратах;
- 2) диференціації;
- 3) спеціалізації.

Прикладами компаній, які застосовують стратегію лідерства за витратами, є: Texas Instruments (побутова електроніка), Emerson Electric (електродвигуни), Hyundai (автомобільна промисловість), Commodore (офісне устаткування). Головне завдання при виборі такої стратегії, це мінімізувати витрати на собівартість своєї продукції та обійти конкурентів.

Характерними прикладами стратегії диференціації, використовують всесвітньо відомі бренди: «Coca-Cola» і «Оболонь» у сфері напоїв, Toshiba і «LG» в електроніці, якісне обслуговування замовників комп'ютерної продукції компанією IBM; електронні вироби з унікальною конструкцією компанії Hewlett Packard та Iphone.

Мета стратегії спеціалізації – це якомога більше задовольняти потреби споживача. Ця стратегія може ґрунтуватись як на диференціації, так і на лідерстві у витратах, або на обох конкурентних перевагах у межах цільового сегмента. Наприклад, марка автомобіля «Mercedes-Benz» призначена для заможних людей, оскільки задовольняє їхні потреби краще, ніж автомобілі інших фірм. Загалом стратегія концентрації сприяє досягненню великої частки ринку у вузькому сегменті при малій частці ринку загалом.

Рекомендації М. Портера щодо генерації стратегічних альтернатив ґрунтуються на тому, що організація вже має певні конкурентні переваги, але не завжди відомо, за рахунок чого вони досягнуті. Здебільшого модель застосовують у випадку сповільненого зростання та стагнації галузей.

В основу моделі покладена матриця, запропонована І. Ансоффом, яка дозволяє оптимізувати розподіл ресурсів підприємства і визначити характер його дій на ринку. Вибір конкретної стратегії залежить від рівня насичення ринку та можливостей до постійного оновлення виробництва. Напрями розширення бізнесу підприємства залежать від типу ринку, на якому воно діє, і від товару, який воно реалізує. Якщо підприємство діє на освоєному ринку та реалізує освоєний продукт йому доцільно вибрати стратегію глибокого проникнення на ринок, якщо ж новий продукт – стратегію розроблення нового продукту.

Якщо підприємство діє на новому ринку та реалізує освоєний продукт йому доцільно вибрати стратегію розширення ринку, якщо ж новий продукт – стратегію диверсифікації. Отже, визначення напрямку розвитку за цією моделлю ґрунтується на товарно-ринковій характеристиці організації, що дає змогу їй розвиватися у межах однієї чи кількох галузей. Однак, часто висловлюють припущення, що матрицю І. Ансоффа слід доповнити ще однією компонентою, яка визначає регіон або країну, де планують освоїти ринок.

Наступна модель накопиченого досвіду, передбачає формування стратегії в напрямку мінімізації витрат. Її сутність полягає в тому, що більша частка підприємства в певному секторі економіки обумовлює більший сумарний накопичений обсяг виробництва, а отже і нижчі питомі витрати на одиницю продукції. Іншими словами, досягнення більш низьких витрат порівняно з конкурентами залежить від становища підприємства у відповідному секторі економіки і на ринку. Така модель є практичною, але може використовуватись лише в тих секторах економіки, де затрати відіграють головну роль.

За допомогою моделі життєвого циклу товару можна сформулювати на підприємстві стратегію в сфері «продукт-ринок». На основі моделі життєвого циклу товару здійснюють планування виробництва сукупності продуктів, які знаходяться на різних стадіях життєвого циклу товару (дослідження (виникнення), введення на ринок, зростання, насичення, падіння) і формують стратегії щодо різних продуктів на окремих стадіях життєвого циклу. 5 стадій

життєвого циклу товару відкладаються на осі абсцис (час), а вісь ординат відображає обсяг реалізації (прибутку).

Життєвий цикл товару (ЖЦТ) визначають для кожного продукту, оскільки тривалість окремих стадій та характер кривої залежить від сукупності факторів, які для кожного продукту різні. Життєвий цикл наперед визначає певну часову послідовність фаз, але на перебіг подій може активно вплинути організація, або чинники зовнішнього середовища; ЖЦТ не завжди має традиційний вигляд, наприклад, може бути відсутня фаза впровадження чи фаза зрілості, тобто спостерігається перехід від зростання до спаду. Все це ускладнює визначення фази, в якій перебуває попит на той чи інший товар. Метод дуже зручний для формування прогнозів еволюції первинного попиту на продукцію.

Невід'ємною частиною формальних методів дослідження виступає – модель ЖЦТ. Ця модель дозволяє підприємству в майбутньому зберегти та закріпити свої конкурентні переваги. Модель основана на концепції життєвого циклу, врахування якого при прийнятті стратегічних рішень дає можливість оцінити рівень розвитку технології і результатів її використання, що сприяє оптимальному розподіленню коштів та їх інвестуванню в передові і перспективні технології виробництва. Вище перераховані методи використовуються в тих компаніях, які прагнуть зберегти та розширити, збільшити кількість своїх конкурентних переваг.

Матриця Бостонської консалтингової групи дуже зручна у використанні та дозволяє визначити стратегічну позицію по кожному стратегічному економічному елементу, напрямку діяльності, стратегічній зоні господарювання продукту підприємства, тобто стратегічну позицію бізнесу підприємства, і, на основі її аналізу, обрати правильну (оптимальну) стратегію дій підприємства щодо, виготовлення і реалізації продукції, а також оптимізувати стратегію перерозподілу фінансових потоків між різними стратегічно-економічними елементами. В основу методу покладена матриця БКГ, яка є методом вироблення стратегічних альтернатив щодо діяльності

підприємства в межах його окремих стратегічних економічних елементів і бізнесу.

Удосконаленим варіантом матриці БКГ є матриця МакКінсі. Вона будується з метою визначення стратегії інвестицій та розвитку для стратегічних зон господарювання (СЗГ). Її аналіз дозволяє оцінити портфель продукції підприємства і сформуванати стратегію по кожному напрямку діяльності (продукту, СПБ, СЕЕ, СЗГ). Кожен квадрант матриці містить рекомендовану стратегію, яка вказує, що слід робити з даним продуктом (напрямом діяльності, СЗГ, СПБ), а саме:

1. реалізувати стратегію зростання;
2. реалізувати стратегію збереження;
3. реалізувати стратегію виходу з ринку.

Цікавим прикладом може слугувати модель компанії SHELL (модель Shell/DPM). В основі методу лежить удосконалена матриця DPM (Direct Policy Matrix), яка є різновидом матриці МакКінсі. Дана матриця може застосовуватись на будь-якій фазі життєвого циклу товару. Її параметрами є галузева привабливість (загальний критерій оцінки стану і перспектив галузі і конкурентоспроможність підприємства.

Критерієм стратегічного вибору в матриці Shell/DPM виступає грошовий потік, індикатором стратегічної доцільності в більш далекій перспективі – віддача інвестицій. Кожному з дев'яти квадрантів матриці відповідає специфічна стратегічна альтернатива (розвитку, збереження і скорочення діяльності). В моделі здійснено поєднання двох критеріїв стратегічного вибору: грошового потоку та віддачі інвестицій.

Наступна модель спирається на чітке розмежування різних рівнів стратегічного планування, такий метод називається – модель Hofer/Schendel.

Виділяється три рівні формулювання стратегії: корпоративний; бізнес-рівень; функціональний рівень. Одним із основних припущень в моделі є те, що грошовий баланс не повинен дорівнювати нулю. Основна увага в моделі зосереджується на позиціюванні існуючих видів бізнесу на матриці розвитку

ринку товарів, визначенні ідеального набору із цих видів бізнесу і розробці шляхів формування ідеального набору.

Можливе використання даного методу, в основі якого лежить матриця, що побудована за двома багатовимірними (багатофакторними) змінними (параметрами): конкурентною позицією підприємства на ринку та ступенем зрілості ринку. Конкурентна позиція підприємства розраховується відповідно до критеріїв, що використовують при складанні матриці МакКінсі проте в методології ADL розрізняють 5 конкурентних позицій підприємства:

- граничну;
- слабку;
- середню;
- сильну;
- домінуючу.

Аналіз розміщення продуктів у матриці дозволяє визначити загальні стратегічні рекомендації, щодо розвитку бізнесу підприємства. По отриманим даним, вибираються три стратегії:

1. Стратегія розвитку;
2. Стратегія селекції;
3. Стратегія відмови.

Розроблений метод у середині 60-х років в компанії «General Electric» - метод PIMS (Profit Impact of Market Strategy). У методі здійснено спробу узагальнити всі змінні, які впливають на довгострокову прибутковість компанії. Вважають, що за цією моделлю, яка використовує майже 30 змінних, можна виявити близько 67% факторів успіху компанії. Модель складається з бази даних, що охоплюють майже 3000 підприємств, головним чином, північноамериканських та європейських компаній. Фактори прибутковості для будь-якої галузі у моделі проранжовані, отже можна порівняти дані, що характеризують діяльність підприємств, які функціонують у відповідній галузі, з даними емпіричного матеріалу моделі. Отже, модель дозволяє проаналізувати вплив ринкової стратегії на прибуток підприємства.

Метод SWOT-аналізу в основі, якого лежить матриця, яка описує зв'язки між слабкими і сильними сторонами підприємства та загрозами і можливостями у зовнішньому оточенні, а також встановлює їх парні комбінації. Метод дозволяє ідентифікувати і оцінити міру впливу, а також визначити силу взаємодії різноманітних факторів зовнішнього оточення і внутрішнього середовища підприємства з метою встановлення його стратегічної позиції. Аналіз матриці SWOT дозволяє сформулювати чотири загальні стратегії поведінки, а саме: стратегію, спрямовану на зміцнення своєї позиції на ринку; стратегію, спрямовану на вибіркове покращення своєї конкурентної позиції; стратегію, спрямовану на вибіркове завоювання більшої частки ринку і пошуку нових сприятливих секторів ринку; стратегію поступового зменшення активності і планового виходу із даної сфери діяльності, або стратегію виживання.

На перетинах окремих складових груп факторів формуються поля, для яких характерні певні сполучення, що їх треба враховувати надалі в ході розробки стратегій певного типу:

- поле СіМ — передбачає розробку стратегій підтримки та розвитку сильних сторін підприємства щодо реалізації можливостей зовнішнього середовища;
- поле СіЗ — орієнтує стратегію на боротьбу із загрозами за допомогою використання внутрішніх резервів;
- поле СлМ — спрямовує дії підприємства на використання можливостей для подолання слабких сторін його внутрішнього потенціалу;
- поле СлЗ — передбачає розробку такої стратегії, яка б дала змогу підприємству не тільки зміцнити свій потенціал, а й відвернути можливі загрози у зовнішньому середовищі.

З огляду на це існує нагальна потреба розробки стратегій як подолання загроз, так і усунення слабкості підприємства, що завжди є важким завданням. Головною перевагою застосування матриці є можливість зіставлення існуючих погроз й можливостей ринку із сильними й слабкими сторонами підприємства.

До недоліків відносять: недостатньо враховані фактори зовнішнього середовища; для аналізу навколишнього середовища необхідне складання окремої профільної таблиці; потребує значного часу й висококваліфікованого кадрового потенціалу.

Наступним є метод SPACE-аналізу. Даний аналіз дозволяє здійснити оцінку стратегічного положення підприємства і визначитись щодо подальших дій його розвитку на основі двох груп факторів: внутрішнього стану підприємства та його зовнішнього положення. В основі методу лежить матриця стратегічного положення та оцінки дій SPACE. Оцінка здійснюється за 4-а групами критеріїв стратегічного положення підприємства, а саме:

1. Фінансової сили підприємства;
2. Привабливості сектора економіки;
3. Конкурентоспроможності підприємства і його положення на ринку;
4. Стабільності галузі.

Кожний фактор оцінюється експертним шляхом за шкалою від 0 до 6. Метод призначений для діагностики ситуації та вибору варіанта стратегії для середніх та малих компаній.

SPACE-аналіз визначаються системою чотирьох координат, що характеризують: привабливість галузі, стабільність макроекономічного середовища, конкурентна перевага підприємства, його фінансове становище. На основі експертних висновків проводиться оцінка по 6-8 найбільш значущих параметрах для підприємства. Наприклад, фактори стабільності макросередовища – це технологічні зміни, тиск конкурентів, бар'єри входу на ринок; фактори промислового потенціалу: потенціал зростання, потенціал прибутку, ступінь використання ресурсів; до факторів конкурентних переваг належить: частка ринку, якість продукції, життєвий цикл продукту, лояльність покупців; до факторів фінансової стабільності: фінансова залежність, ліквідність, потік коштів та інше. Оцінивши значення кожного фактора, обчислюють середнє значення факторів по кожній з груп, після чого в системі координат SPACE відкладають отримані значення на осях координат.

В залежності наскільки віддалено від центру координат, розраховані значення, відкладають вектор. Найбільш доцільними є наступні групи механізмів стратегії:

1. Агресивна:

- 1.1 розширення виробництва і продажів;
- 1.2 цінова війна з конкурентами;
- 1.3 освоєння нових секторів ринку;
- 1.4 просування брендів.

2. Конкурентна:

- 2.1 пошук фінансових ресурсів;
- 2.2 розвиток збутових мереж.

3. Консервативна:

- 3.1 зниження собівартості при підвищенні якості товару;
- 3.2 скорочення виробництва і вихід на більш перспективні ринки.

4. Захисна:

- 4.1 особлива увага механізмам запобігання загроз;
- 4.2 відхід з ринку.

Метод LOTS був розроблений в 1980 році, його застосовували для оцінки ринкового потенціалу гіалурованої кислоти. Це була вигідна операція фірми «Фармація» для просування свого продукту «Хеалон», що викликав революцію в сучасній офтальмологічній хірургії. Задача даного методу, що будь-яка компанія прагне пристосувати свої дії до вимог споживачів. Можуть бути використані різні моделі ділової стратегії та способи вирішення завдань. Кінцевою метою є вироблення позиції, яка дозволить компанії, підрозділу або індивідууму правильно будувати свої взаємини із зовнішнім світом.

Методи отримання експертної інформації використовують для отримання експертних оцінок, є наступні: ранжування, парне порівняння (аналіз пар), безпосереднє оцінювання, послідовне порівняння. Вибір того чи іншого методу залежить від мети експертного оцінювання, кількості характеристик (вимог), які оцінюються, та часових і економічних обмежень тощо. Для експертної

оцінки якісних показників метрологічного забезпечення застосовують метод безпосереднього оцінювання (бального оцінювання), тому що цей метод дозволяє вирішити поставлену задачу, а також є найменш трудомістким серед інших перелічених методів. Під час проведення опитування експерт виставляє бал (за бальною шкалою від 0 до 10), який, на його думку, відповідає рівню виконання показника метрологічного забезпечення. Результати оцінювання кожного з експертів подані як реалізація деякої випадкової величини і до них застосовують методи математичної статистики. Статистичні методи дозволяють визначити узгодженість думок експертів, значущість отриманих оцінок.

Метод картування стратегічних груп є способом графічного відображення конкуренції на галузевому ринку, що дозволяє прослідкувати зміни, які відбуваються в галузі. Складання карти стратегічних груп конкурентів дозволяє визначити бар'єри мобільності, виявити маргінальні групи, визначити напрям стратегічних змін, проводити аналіз тенденцій і прогнозувати реакцію гравців.

Після того, як визначені параметри, необхідні для ідентифікації різних стратегічних груп галузі:

1. вибираються найбільш вагомі характеристики продуктів або підприємств галузі, з яких обираються тільки два показники;
2. складається карта з двома характеристиками;
3. розраховуються вибрані характеристики по продукту або підприємству, після чого продукти або підприємства розміщуються на «Карті»;
4. об'єкти, які опинилися поруч один з одним, об'єднуються в одну стратегічну групу;
5. навколо кожної стратегічної групи малюється коло.

Розмір кіл відображає частку на ринку, яку займає та чи інша стратегічна група. Кожне коло може складатися як з одного, досить великого на даному ринку підприємства, так і з декількох підприємств, що знаходяться в схожій стратегічній позиції. Метод картування стратегічних груп, при його використанні для оцінки конкурентних позицій вибір показників аналізу

здійснюється на розсуд дослідника. Такими показниками можуть слугувати наступні: ціна, якість, розмах діяльності, рівень вертикальної інтеграції, ширина товарної номенклатури та ін. Побудова здійснюється на вісі координат. Результатом методу є вибір конкурентної позиції підприємства на ринку.

Метод фінансово-економічного аналізу – це система теоретико-пізнавальних категорій, наукового інструментарію і регулятивних принципів дослідження фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання. У ході аналізу застосовуються формалізовані, неформалізовані та економіко-математичні методи; дескриптивні, предикативні та нормативні моделі; вертикальний, горизонтальний, порівняльний, коефіцієнтний, факторний, трендовий прийоми. Опис зазначених методів досить широкий, отже, характеристику методів доцільно давати по мірі їх застосування у ході майбутнього нашого наукового дослідження.

Наступним є метод прогнозування фінансового стану підприємства. Необхідність розробки прогнозних моделей фінансового стану підприємства обумовлена їх використанням для вироблення генеральної фінансової стратегії підприємства, що направлена на забезпечення його фінансовими ресурсами та оцінювання його можливостей у перспективі. В основі побудови прогнозної моделі лежить прогноз обсягу продажів і необхідного обсягу ресурсів. Існує чотири основних методи прогнозування фінансового стану підприємства:

1. екстраполяція;
2. метод термінів оборотності;
3. метод бюджетування;
4. метод попередніх(прогнозних) балансів.

За допомогою методу бюджетування здійснюється планування надходження і витрат коштів від різних видів діяльності підприємства (основної, інвестиційної, фінансової), тобто прогнозування грошових потоків підприємства. Здійснюється розрахунок відхилень між надходженням і виплатами, який показує планову зміну коштів та є основою для прийняття відповідних управлінських рішень.

Останній метод являє собою складання прогнозної звітності підприємства. Переважно прогнозування застосовуються для складання прогнозного балансу підприємства та прогнозного звіту про прибутки і збитки. Прогнозна звітність дозволяє встановити та оцінити зміни, які відбуваються в активах підприємства та джерелах їх формування в результаті господарських операцій на плановий (прогнозний) період. Шляхом порівняння прогнозних значень із фактичними можна встановити, які зміни відбуваються у фінансовому стані підприємства на перспективу.

Тема 8. Напрями зміцнення економічної безпеки авіаційних підприємств.

8.1 Формування ефективних управлінських рішень, як механізм забезпечення економічної безпеки авіаційного підприємства

8.2 Моніторинг бізнес – процесів – основа забезпечення економічної безпеки підприємства

8.1 Формування ефективних управлінських рішень, як механізм забезпечення економічної безпеки авіаційного підприємства

Для забезпечення стійкого розвитку підприємства й оцінки рівня економічної безпеки, в умовах зростання конкуренції і динамічної зміни зовнішнього середовища, необхідне прийняття адекватних адаптивних управлінських рішень.

Прийняття і проведення своєчасних рішень у зв'язку з виникненням несподіваних ситуацій вимагають в управлінні так названого ранжування стратегічних задач, до яких можна віднести:

- проведення постійного спостереження й аналізу зовнішніх факторів: ринкових, науково-технічних, соціальних, політичних;

- доведення результатів аналізу і їх оцінки до вищого керівництва авіапідприємства, що призводить ранжування задач по ступеню прийняття по них рішень і черговості використання в такій послідовності:

- термінові і важливі задачі та рішення, що вимагають негайного розгляду;
- важливі завдання середньої терміновості, що можуть бути вирішені в межах наступного планового періоду;
- важливі, але не термінові задачі, що вимагають постійного контролю;
- задачі не заслуговують і не потребують прийняття по них рішень.

Основним значенням при оцінці рівня економічної безпеки авіапідприємства є аналіз організації управління підприємством.

Так сталося, що в сучасних умовах господарювання дуже багато керівників підприємств інколи відмовляються приймати участь у вирішенні гострих питань, пов'язаних з виробничою діяльністю та перекладають долю відповідальності на підлеглих. Таким чином, виникає уповільнений рух інформаційних потоків і, як результат, загроза прийняття не адекватного управлінського рішення.

Крім того, для прийняття оперативних і ефективних управлінських рішень керівникам підприємств необхідна повна та достовірна інформація, щодо проблеми, які можуть виникати на підприємстві. Інформація про різні аспекти його діяльності повинні відображати як економічну характеристику підприємства, так і ефективність системи управління.

Як показує практика, майже вся інформація для прийняття управлінських рішень має місце в бухгалтерському обліку та в бухгалтерській звітності.

В свою чергу, бухгалтерська звітність складається на основі даних первинних документів та документообороту підприємства. Але ж отримання первинних даних перш за все пов'язано з веденням системи управлінського обліку.

Як і люба система, система управлінського обліку має наступні принципи:

- Принцип методологічної незалежності – кожне підприємство встановлює свої правила організації та порядок ведення управлінського обліку.

- Принцип орієнтації обліку на досягнення стратегічних цілей підприємства – означає, що приймаючи рішення на будь – якому рівні і обираючи найоптимальніше з них, слід пріоритетним вважати інтереси підприємства в цілому.

- Принцип результативності означає, що при здійсненні будь – яких видів діяльності слід постійно порівнювати витрати, понесені в результаті діяльності, з отриманим результатом. При цьому результат повинен перевищувати витрати.

- Принцип відповідальності означає, що за величину витрат і результатів відповідальність несе конкретна особа, яка їх контролює.

- Принцип оцінки результатів діяльності структурних підрозділів підприємства передбачає визначення тенденцій і перспектив кожного підрозділу в формуванні прибутку підприємства від виробництва до реалізації продукту.

- Принцип багатоваріантності означає, що при підготовці інформації слід враховувати всі варіанти, однак обрати найоптимальніший з метою прийняття управлінських рішень.

- Принцип прийнятності і багаторазового використання ґрунтується на разовій фіксації даних в первинних документах або виробничих розрахунках і багаторазовому їх використанні в усіх видах управлінської діяльності без повторної фіксації, реєстрації або розрахунків.

- Принцип бюджетного методу управління витратами, фінансами, комерційною діяльністю використовується на великих підприємствах як інструмент планування, контролю і регулювання.

Також, при визначенні механізму формування ефективних управлінських рішень, можна віднести наступні методи, які можуть забезпечити економічну безпеку підприємства, а саме:

- Метод вибору альтернатив. Даний метод є одним з основних і найбільш універсальних способів, що дозволяють приймати будь-які управлінські рішення, включаючи й організацію охорони господарської діяльності. Всяке управлінське рішення являє собою розгляд і оцінку, як мінімум, двох можливих варіантів і вибір одного найбільш придатного. На практиці кількість існуючих альтернатив значно більше двох і може мати мультіваріантне значення. На першому етапі підготовки необхідного рішення повинний бути забезпечений пошук всіх існуючих альтернатив у рамках їхньої відповідності наявним обмеженим ресурсам. На другому етапі вивчають і оцінюють всі отримані варіанти і вибирають найбільш оптимальний. Метод вибору альтернатив може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо:

- спочатку були виявлені всі можливі альтернативи;
- при виборі визначений найбільш адекватний у даній ситуації варіант, з урахуванням його вартості й оперативності. При розгляді інших більш конкретних способів досягнення цілей економічної безпеки можна укласти, що усі вони, так чи інакше, повинні ґрунтуватися на даному підході.

- метод «найменшого опору». Даний метод має тактичне значення для рішення різних управлінських задач і зв'язаний з необхідністю:

- оцінки витрат (і не тільки матеріальних), пов'язаних з виконанням тих чи інших заходів.
- прогнозування можливих наслідків і ймовірних втрат у результаті їхнього проведення.

Даний метод означає пріоритетність основних цілей перед засобами їхнього досягнення, дотримання повної відповідності (підпорядкованості) останніх кінцевим фінансовим результатам.

- Математичні методи. Даний науковий метод може бути використаний для вивчення й оптимізації будь-яких складних систем, залежних від великого числа факторів (перемінних). Для того, щоб приймати рішення в умовах невизначеності, оптимізувати багаторівневі процеси, найбільше точно враховувати динаміку зміни величезної кількості зовнішніх умов повинні бути

використані математичні методи дослідження економічних процесів, серед яких:

- теорія випадкових процесів;
- кореляційний аналіз;
- математичне програмування;
- математичне моделювання й ін.

На наш погляд, використання даних наукових методів при рішенні різних економічних задач дозволяє домагатися поставлених цілей з максимальним використанням існуючих ресурсів і потенціалу, як найкраще відслідковувати зміни і приймати найбільш адекватні управлінські рішення.

Однією з головних проблем при прийнятті управлінського рішення є відсутність достовірної інформації про ті чи інші події на підприємстві, що породжує невизначеність. Невизначеність, в свою чергу, може перейти в стадію ризику в момент прийняття рішення.

В ході вивчення теорії ризиків, нами встановлено, що в сучасній економічній літературі існують різні види та різні інтерпретації категорії «ризик».

Так, Ю. Кинев під ризиком розуміє наслідок дії або бездіяльності, у результаті якого існує реальна можливість одержання невизначених результатів різного характеру, які мають вплив, як позитивно, так і негативно на фінансово-господарську діяльність підприємства, в ході якої може виникнути один із наступних видів ризиків:

- Регіональний - характеризує особливості регіону, у якому планується або вже здійснюється фінансово-господарська діяльність підприємства.
- Природний - обумовлений негативним впливом стихійних сил природи.
- Політичний - характеризує можливість зміни суспільно-політичного клімату в країні і регіоні, а також перспективи розвитку.

- Законодавчий - обумовлений можливістю різкої зміни різних законодавчих актів, що впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства.

- Транспортний - характеризує імовірність втрати активів (майна, устаткування і т.п.) під час перевезення чи транспортування.

- Організаційний - обумовлений внутрішніми факторами, що відбуваються в усередині підприємства. Такими факторами можуть бути стратегія фірми, принципи діяльності, ресурси і їх використання, якість і рівень використання менеджменту і маркетингу.

- Майновий - характеризує ступінь імовірності втрати майна внаслідок крадіжки, диверсії, недбалості і т.п.

- Маркетинговий - характеризує умови ринку (попит, пропозиція, ціни), у якому здійснюється фінансово-господарська діяльність підприємства, а також процес реалізації послуг мобільного зв'язку.

- Виробничий - обумовлений освоєнням нової техніки, технології і здійсненням виробничої діяльності.

- Розрахунковий - характеризує імовірність фінансових втрат у результаті неправильно обраного моменту, форми і терміну платежу.

- Інвестиційний - обумовлений вибором вкладення капіталу з метою одержання економічної вигоди протягом деякого проміжку часу.

- Валютний - характеризує вплив зміни курсу валют на фінансово-господарську діяльність підприємства.

- Кредитний - характеризує узагальнююче поняття всіх ризиків, зв'язаних із процесом оцінки позичальника.

- Фінансовий - характеризує аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства на основі даних бухгалтерської звітності.

Таким чином, в залежності від одержаної інформації, під час прийняття управлінського рішення, необхідно звернути увагу на вид ризику. Для визначення кінцевого прийняття рішення, нами запропонован комплексний підхід, щодо прийняття управлінського рішення на підприємстві (рис. 17).

Даний комплексний підхід передбачає поступове визначення ступеню ризику. На першому етапі розглядається взаємозв'язок ризику з отриманою інформацією, щодо виникненої проблеми на підприємстві.

Виходячи з неокласичної теорії ризику при наявності декількох варіантів ухвалення рішення (при рівній прибутковості) вибирається таке рішення, при якому імовірність ризику (коливання) найменша. Та якщо припустити, що також при наявності декількох варіантів з однаковим прибутком вибирається таке рішення, що засноване на більш якійсній інформації, то можна припустити, що існує зв'язок між ризиком і інформацією (рис. 18).

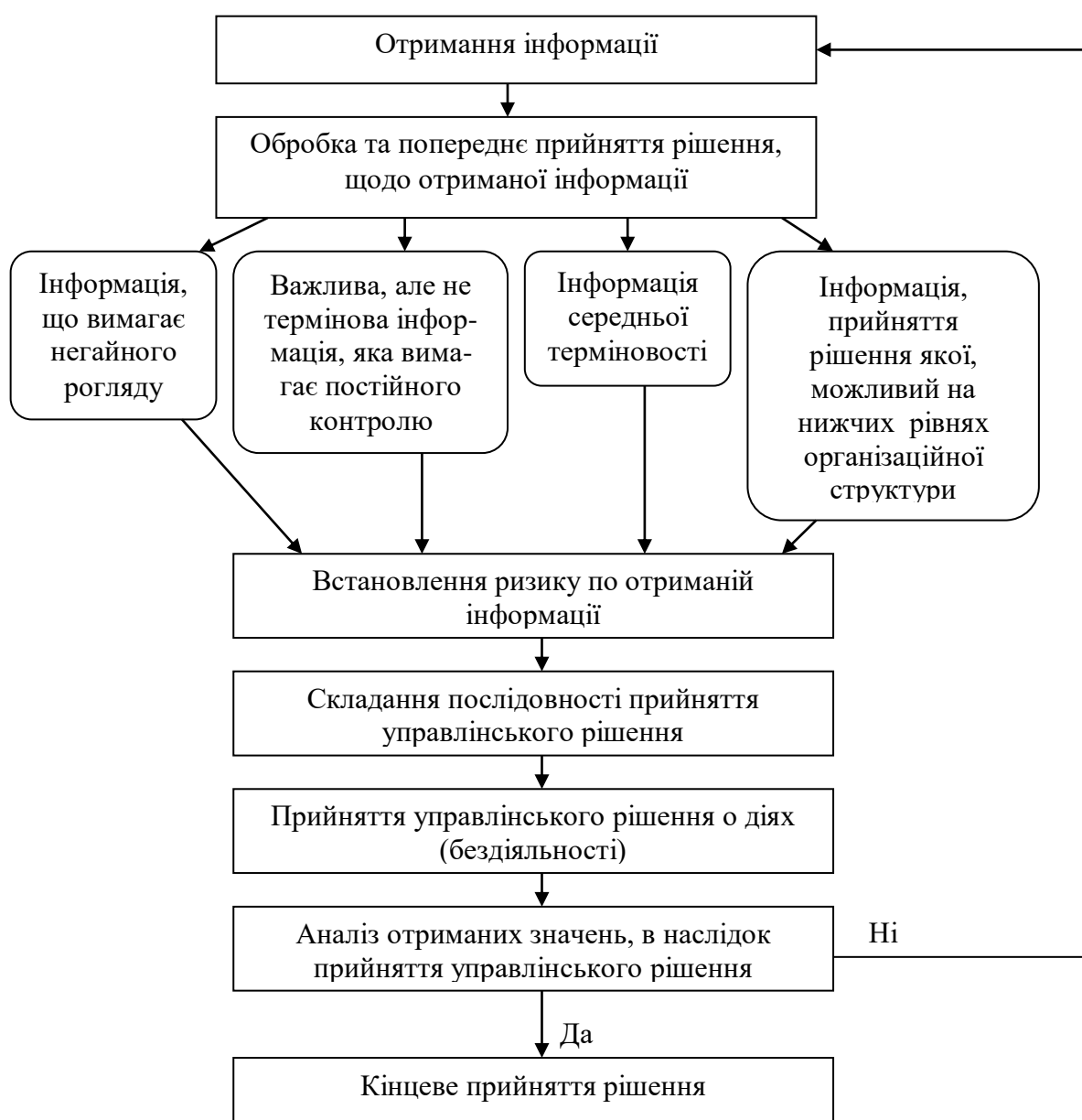

Рис. 17 Послідовність прийняття управлінського рішення на підприємстві

На другому етапі виникає встановлення ризиків, тобто визначається обмежена кількість можливих існуючих ризиків на підприємстві.

Як видно з рис. 19 послідовність прийняття управлінського рішення складається з трьох етапів: попереднє прийняття рішення, аналіз критичних значень та кінцеве прийняття рішень.

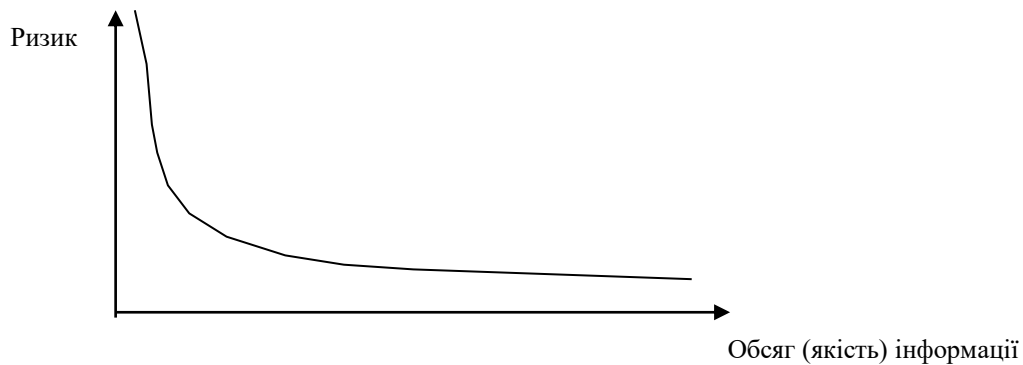

Рис. 19 Залежність ризику та інформації

Для визначення заходів, які формуються у зв'язку з прийняттям управлінського рішення, на наш погляд є доцільним складання алгоритму прийняття управлінського рішення (рис. 20).

На попередньому етапі прийняття рішення проводиться визначення величини ризику та якості інформації, на основі якого робиться аналіз критичних значень та вирішується питання стосовно кінцевого прийняття рішення.

В сучасних умовах господарювання дуже часто на вітчизняних підприємствах виникають умови невизначеності. Як правило, чим більше невизначеність, тим більший ризик, щодо прийняття рішення.

Таким чином, в умовах невизначеності існують правила прийняття управлінських рішень:

1. Якщо альтернативні дії мають однакову очікувану величину, так вибирають дію з найменшим стандартним відхиленням.

2. Якщо альтернативні дії мають однакове стандартне відхилення, так вибирають дію з найбільш очікуваним прибутком або з найменш очікуваним збитком.

3. Якщо альтернативні дії мають різну очікувану величину та різне стандартне відхилення, так вибирають дію з найменшим коефіцієнтом варіації.

Коефіцієнт варіації (K_v) – це співвідношення стандартного відхилення до очікуваної величини.

Рис. 20 Схема послідовності прийняття управлінського рішення

$$K_v = \sqrt{\sum_{i=1}^n (A_i - \bar{A})^2 P_i} \div \sum_{i=1}^n A_i P_i = \sigma \div \bar{A} \quad (24),$$

де \bar{A} - очікувана величина; A_i – значення змінної для визначеної події; P_i – імовірність визначеної події (i).

Очікувана величина (\bar{A}) – це сума можливих значень змінної величини, зважених за допомогою їх імовірності.

$$\bar{A} = \sum_{i=1}^n A_i P_i \quad (25)$$

Стандартне відхилення (σ) – визначається як квадратний корінь середньоквадратичного відхилення від очікуваної величини.

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (A_i - \bar{A})^2 P_i} \quad (26)$$

Чим менше значення коефіцієнту варіації, тим менше ризик прийняття неадекватного управлінського рішення в умовах невизначеності.

В свою чергу, в момент невизначеності при прийнятті рішення, на кожному підприємстві керівництвом повинен бути затверджений стратегічний план щодо вирішення проблеми.

В процесі його розробки особливу увагу необхідно звернути на напрямлення, які повинні розглядатися при затвердженні даного плану:

- оцінка потенціалу підприємства, його можливості та ресурси для досягнення загальних цілей;
- аналіз внутрішніх факторів, які забезпечують ріст та зміцнення позицій підприємства, а також можливих погроз та ризиків, які надходять з даного середовища;
- аналіз зовнішніх факторів, які потребують прийняття заходів, та направлені на пристосування до умов, що змінилися, а також на ситуації і погрози, які виникли;
- оцінка альтернативних напрямлень діяльності підприємства та вибір оптимальних варіантів для досягнення поставлених цілей;
- прийняття рішень, які були взяті за основу при розробці довгострокових планів функціонування та розвитку підприємства;
- прийняття рішень для підготовки забезпечуваних планів;
- прийняття рішень по складанню оперативно-розвідкових планів та проведення спеціальних операцій.

Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що наведений механізм формування ефективних управлінських рішень відіграє особливе

значення при визначенні рівня та забезпечення економічної безпеки підприємства.

8.2 Моніторинг бізнес – процесів – основа забезпечення економічної безпеки підприємства

Аналіз тенденцій розвитку повітряного транспорту показує на все зростаючий рівень інформатизації організаційних, технологічних процесів, здійснюваних ведучими авіакомпаніями світу. Головна мета переходу на нові інформаційні технології полягає в створенні передумов для довгострокового утримання своїх конкурентних, переваг в умовах динамічної зміни зовнішнього і внутрішнього середовища.

Динамічна зміна економічних і правових умов господарювання порушує рівновагу між новими і відомими ситуаціями в діяльності авіапідприємства. Для підтримки системи в умовах середовища, що змінюється, потрібно особлива організація інформаційної системи, що змогла б забезпечувати її стійкість.

До того ж підвищення швидкості змін супроводжується усе більш зростаючим інформаційним потоком, що потрібно обробити з максимальною ефективністю за дуже короткий проміжок часу з мінімальними витратами.

Стрімкий розвиток глобальних систем телекомунікацій, супутникових засобів зв'язку, національних комп'ютерних мереж і INTERNET створюють зовсім нове зовнішнє інформаційне середовище. Будь-яка інформація для авіапідприємства-конкурента про зацікавлену авіакомпанію може бути корисна. Корисність інформації полягає в тому, що вона створює суб'єкту вигідні умови для ухвалення оперативного рішення й одержання ефективного результату.

В свою чергу, корисність інформації може знаходити своє відображення для прийняття управлінських рішень, а також для управління бізнес – процесом і в самій авіапідприємства. А.Б. Письменна, досліджуючи питання бізнес-процесів відмітила, що бізнес-процес - це безліч внутрішніх кроків (видів)

діяльності, що починаються з одного чи більш входів і які закінчуються створенням продукції (робіт, послуг), необхідної клієнту.

Одним з методів, що розглядає інформацію бізнес-процесів як забезпечення економічної безпеки підприємства – реінжинірінг бізнес-процесів (БПР). М. Хаммер і Дж. Чампи визначають реінжинірінг як «фундаментальне переосмислення та радикальне проектування бізнес – процесів компаній для досягнення корінних поліпшень по основних актуальних показниках і їхній діяльності – вартість, якість, послуги і темпи».

Проведення реінжинірінгу повинно проводитися в тих випадках, коли у підприємства є необхідність в проведенні його істотних поліпшень, а саме:

- коли підприємство знаходиться в стані глибокої кризи. Ця криза може виражатися в не конкурентом рівні авіапідприємства, масовому відмовленні споживачів і т.д.

- коли поточне положення підприємства може бути визнано задовільним, однак прогнози його діяльності є несприятливими.

- коли реалізацією можливостей реінжинірінгу займаються благополучні і швидко зростаючі підприємства, перед якими постає задача в прискореному нарощуванні відриву від найближчих конкурентів і створенні унікальних конкурентних переваг.

В свою чергу, реінжинірінг може мати наступні властивості:

- відмовлення від застарілих правил і підходів. Це дозволяє перебороти негативний вплив сформованих господарських догм;

- зневага діючими системами, структурами і процедурами підприємства і радикальна зміна способів господарської діяльності;

- досягнення значних змін показників діяльності.

Загальна схема процесу реінжинірінгу містить у собі 4 етапи:

- розробку образу майбутнього підприємства;

- створення моделі підприємства;

- перепроєктування існуючих бізнес-процесів, розробка системи взаємодії персоналу й інформаційної системи;

- упровадження перепроєктованих процесів, у результаті чого на базі колишнього створюється нове підприємство.

При створенні моделі підприємства, в процесі реінжинірінгу, особливу увагу варто звернути на інжиніринг бізнесу. Інжиніринг бізнесу – це набір прийомів і методів, що компанія використовує для проектування бізнесу у відповідності зі своїми цілями. Інжиніринг бізнесу являє собою безліч методик, використовуваних для проектування бізнесу, що задовольняє заданим цілям компанії і включає:

- покрокові процедури для проектування бізнесу;
- систему позначень, що описує проектування бізнесу;
- евристику і прагматичні рішення, що дозволяють вимірити ступінь відповідності спроектованого бізнесу заданим цілям.

Третій етап процесу реінжинірінгу складається з прямого інжинірінга і містить у собі 3 підетапи:

- перепроєктування бізнес-процесів;
- розробка систем організаційної взаємодії персоналу;
- розробка інформаційної системи.

На підставі даних етапів, підприємство здійснює впровадження перепроєктованих процесів, і як результат – поліпшення основних показників її діяльності. В свою чергу, процес реінжинірінгу невід’ємно пов’язаний з інформаційними технологіями. Ми вважаємо, що на перебудову діяльності авіапідприємства можна виділити два види впливу інформаційних технологій:

- технології першої групи забезпечують проведення реінжинірінгу бізнес-процесів за рахунок автоматизації робіт з реінжинірінгу;
- технології другої групи забезпечують появу нових процесів, що дозволяють перейти до нових правил роботи в авіакомпаніях .

При використанні інформаційних технологій створення стійкої конкурентної переваги необхідно:

- упровадити досягнуті переваги в бізнес і продовжити роботу над новими «проривними» рішеннями;

- поширити вже наявні переваги на весь бізнес;
- скоротити переваги інших компаній шляхом копіювання їх досягнень.

Інформаційні технології в БПР дозволяють об'єднати кілька робочих процедур в одну, котре може бути виконано одним співробітником – відбувається горизонтальний тиск процесу, зменшується кількість виконавців і одночасно прискорюється в кілька разів виконання процесу. Вертикальний тиск відбувається за рахунок того, що в тих крапках процесу, де при традиційній організації робіт виконавець повинний був звертатися до управлінської ієрархії для прийняття рішень, він приймає рішення самостійно. При цьому кроки процесу виконуються в природному порядку. Робота виконується в тім місці, де це доцільно, мінімізується кількість погоджень, змінюються показники оцінки ефективності роботи, система оплати праці, а також вимоги до підготовки співробітників. У результаті реінжинірингу бізнес-процеси стають простіше, зменшується робота менеджерів по контролю за ходом виконання процесу.

Упровадження нової інформаційної технології одночасно з проведенням реінжинірингу сприяє підвищенню рівня економічної безпеки підприємства за рахунок виявлення на ранній стадії небезпек і погроз, а так само розробці заходів щодо нейтралізації наслідків їх прояву шляхом підвищення швидкості і якості прийнятих управлінських рішень на основі більш достовірного й адекватного обліку параметрів зміни зовнішнього і внутрішнього середовища авіапідприємства. Інформаційні технології сприяють також залученню інвестицій, підвищенню іміджу підприємства, розкриттю її інвестиційного потенціалу. У випадку ж настання кризової ситуації на підприємстві, за допомогою інформаційних технологій, можна скласти план її фінансового оздоровлення. Даний план складається на підставі достовірної інформації і подається у формі бізнес-плану.

Процес розробки бізнес – плану для підприємства, в якій виникають фінансові труднощі, повинний починатися з глибокого і всебічного аналізу всіх сторін діяльності підприємства (рис. 21). Перший етап полягає в проведенні аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

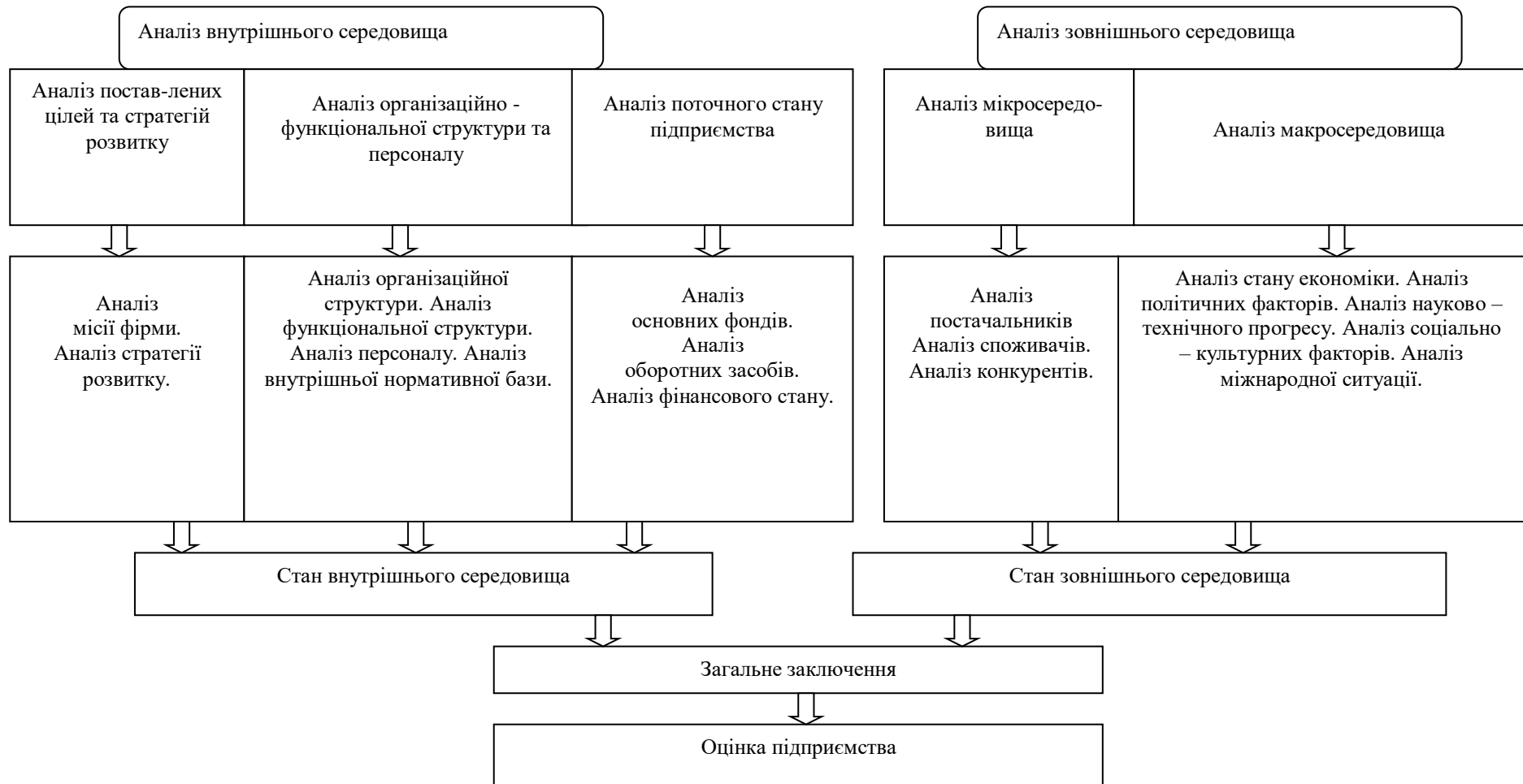

Рис. 21 Аналіз економічного стану проблемних підприємств

Під зовнішнім аналізом мається на увазі процес оцінки зовнішніх стосовно авіапідприємства факторів, і можуть бути умови, які підприємство не може змінити, які об'єктивно складаються в середовищі функціонування підприємства.

Для більш детального аналізу даного середовища, необхідно провести аналіз мікро і макросередовища. В результаті даного аналізу будуть вивчені впливи факторів зовнішнього середовища на роботу підприємства:

- аналіз попиту види перевезення, роботи, послуги;
- аналіз конкурентоздатності продукції (робіт, послуг);
- аналіз постачальників запасів і т.д.

В свою чергу, внутрішній аналіз – це процес оцінки факторів, що можуть піддаватися управлінню і контролю підприємством.

Таким чином, при проведенні аналізу внутрішнього середовища необхідно звернути увага на сформування місії підприємства, аналіз організаційно-функціональної структури й аналізу поточного її стану, і лише потім визначити напрямки стратегії розвитку підприємства.

На думку В. Величко, стратегія розвитку підприємства – це комплексна програма дій, що забезпечує здійснення місії підприємства і досягнення його цілей, що може виражатися у виді:

- збільшення прибутку;
- збільшення частки участі в ринку;
- зменшення витрат на одиницю продукції (робіт, послуг);
- зміна впровадження нових видів продукції (робіт, послуг);
- зниження плинності кадрів і т.д.

На другому етапі аналізу звертається увага на стан внутрішнього і зовнішнього середовища і дається загальний висновок, а потім остаточна оцінка підприємства.

Лише після того, як буде проведений аналіз неспроможного підприємства можна приступити до формування його бізнес – плану, який може складатися з наступних розділів: «Загальна характеристика

авіапідприємства і її фінансовий стан»; «Основні параметри проекту бізнес – плану»; «Ринок і конкуренція»; «Маркетингова діяльність» та інше.

Таким чином, сучасні інформаційні технології, проведення реінжинірінга і бізнес – планування можуть значно змінити бізнес – процеси будь-якого підприємства, що у свою чергу приведе до поліпшення основних показників діяльності підприємства і до забезпечення необхідного рівня його економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999. №996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 15.08.2023).
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.08.2023).
3. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 15.08.2023).
4. Про затвердження Національного положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text> (дата звернення: 15.08.2023).
5. Марченко О.С. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екон. теорії. Харків : Право, 2022. 246 с.
6. Левченко О.М., Шалімова Н.С., Грінка Т.І., Сторожук О.В. Інформаційне та обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : навч. посіб. Кропивницький : ЦНТУ, 2022. 190 с.
7. Дідик А.М., Кузьмін О.Є., Ортинський О.Л., Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С., Ілляшенко О.В. Економічна безпека підприємства: підручник. Львів: НУ «Львівська політехніка», ТЗОВ «Видавнича група «Бухгалтери України»», 2019. 624с.
8. Бенько М. М. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 562 с.
9. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2019. 256 с.

10. Правдюк Н.Л., Мулик Т.О., Мулик Я.І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 224 с.
11. Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г., Чернов Ю.В. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навч. посіб. К.: 2020. 226 с.
12. Кавун С.В., Пилипенко А.А., Репко Д.О. Економічна та інформаційна безпека підприємств у системі консолідації інформації: навч. посіб. Х: Вид. ХНЕУ, 2019. 264 с.
13. Отенко І.П., Іващенко Г.А., Воронков Д.К. Економічна безпека підприємства: навч. посібн. Х.: ХНЕУ, 2019. 251 с.
14. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 456 с.
15. Ситник Г.В., Блакита Г.В., Гуляєва Н.М. Економічна безпека підприємництва в Україні: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.
16. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.09, 21.04.02. Київ, 2013. 35 с.
17. Штангрет А. М., Караїм М. М. Обліково-аналітичне забезпечення як основа прийняття рішень суб'єктами безпеки підприємств. Електронний науково-практичний журнал «Східна Європа: Економіка, бізнес та управління». 2017 № 2(07). С. 167–170. URL : <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/vipusk-2-2017> (дата звернення: 15.08.2023).
18. Павліченко Є., Гузенко О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: Підприємництво, господарство і право. 7/2020. 169-174 с. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.29> (дата звернення: 15.08.2023).
19. Кухар М.Ф. Теоретичні засади обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємств у контексті теорії сталого розвитку. Економіка і суспільство. Випуск № 12, 2017. 691-695 с. URL:

https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/115.pdf (дата звернення: 15.08.2023).

20. Бондаренко О.М. Оцінка економічної безпеки авіапідприємства. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку». Київ, 2004. 19 с.

21. Кириченко О.М., Мігдальський А.В. Методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Ефективна економіка № 2, 2017. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5428> (дата звернення: 15.08.2023).

Інформаційні ресурси в Інтернет

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>
2. Сайт компанії «Ліга-Закон». URL: <http://www.ligazakon.ua>
3. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://www.sfs.gov.ua/>
4. Сайт газети «Все про бухгалтерський облік». URL: <https://www.vobu.ua/>
5. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. URL: <https://avia.gov.ua/>